

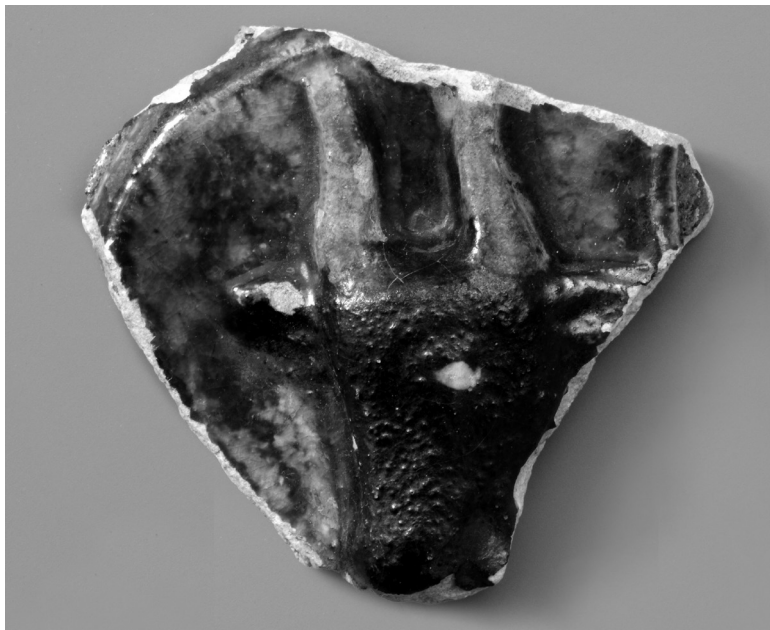
BENDA JUDIT

MARHAKERESKEDELEM ÉS MÉSZÁRSZÉKEK A KÉSŐ-KÖZÉPKORI BUDÁN, PESTEN, ÓBUDÁN

„Wer Glück hat, dem macht der Ochse ein Kalb.”

Magyarul ennek leginkább a „szerencse borjadzik”, vagy „fial a szerencse” szólások feleltethetőek meg. Ez mind a késő-középkori marhakereskedőkre, mind a mészárosokra igaz volt, hiszen az ország gazdaságának – nem csekély hasznot hozó – „húzóágazatában” dolgoztak. Mai ismereteink szerint a hentes disznóhúst, a mészáros marhahúst mér ki. A modern „hentes és mészáros” cégtáblájú boltok alapján úgy tűnik, mintha a két szakmát egy közös bolthelyiségben végeznék. A középkori városokban a haszonállatok (marha, disznó, kecske, juh, nagyobb halak) vágása és árulása egy mesterséget jelentett: a mészáros munkáját. A szó marhahúshoz kapcsolódó jelentése valószínűleg azért alakult ki, mivel a középkorban a legkedveltebb és leggyakrabban fogyasztott hús a szarvasmarháé volt.

A lovak és marhák nagy becsben tartására tudunk következtetni a Budai Jogkönyv

1. Szarvasmarha ábrázolása címeres kályhacsempén
(fotó: Tihanyi Bence)

2. A tatárok bejövetele
(részlet a Thuróczy-krónikából)

egyik cikkelyéből. Az elveszett állat megtalálójának a következő megható ceremónia szerint kellett eljárnia, ha azt meg akarta tartani.¹ „Aki egy talált jószágot birtokba akar venni, az nyúljon a bal kezével az állat bal füléhez, és a jobb kezével és karjával ölelje át a nyakát és esküdjön meg, hogy az állatot sem ingyen, sem rokonság miatt sem pénzért nem adta másnak, hanem elveszítette, Isten és a Szent Kereszt őt úgy segítse.”

Az alábbiakban megkíséreljük röviden bemutatni a szarvasmarha „útját” a három város (Buda, Pest, Óbuda) mészárszékeiig a húskereskedelemre és az eladás helyszínére helyezve a hangsúlyt.²

A MARHAKERESKEDELEM

AZ ÁLLATOKRÓL

A középkori szarvasmarhák kistestű, rövid szarvú, rőt (vörösesbarna), barna vagy fekete színűek voltak.³ Írott forrásokban külsejükre csak elvétve történik utalás, mint például „barna Ewker”.⁴ Hitelesnek mondható marha ábrázolásokat láthatunk azonban a Krisztus születése jelenet festett vagy faragott oltárképein, Szt. Lukács apostol attribútumaként, szántásról szóló kódex-illusztrációkon, címerképeken (1. kép), vagy a mészáros mesterséget bemutató rajzokon.

A középkori kereskedelemben nagy többségében hízlalni való szarvasmarhák

cseréltek gazdát. A továbbiakban tehát a „marha” alatt hízómarha (középkori nevén göböly, *gebewl*) értendő.⁵ Nem volt elhanyagolható a munkaeszközként használt állatok száma sem, hiszen a nagy súlyokat elhúzó igásmarha (*aratro, boves arabiles, thwlyok*) földművelésre és szállításra is kiválóan hasznosítható volt. A tulok vagy tinó békés természetét és nagy munkabírását a heréltség okozta, a harmadik vagy negyedik tavaszra („harmadfűvű, negyedfűvű”) betanított heréltet pedig ökörnek nevezték.⁶ Budán a középkori királyi palota régészeti feltárásán a legnagyobb mennyiségben kistestű marhák (2. kép) csontjai kerültek elő.⁷ A városi szemétdödrökben talált marhacsontok⁸ nagy többségükben 1 és 3 éves koruk között levágott egyedekből származnak. Találtak köztük kasztráció miatti növekedési eltéréseket is, ezért valószínűsíthető, hogy a megsántult vagy másképp sérült igavonó ökrök húsát is fogyaszthatták a városban. Buda város árszabásában is felbukkan a vágóállatok között a négy és öt éves tulok említése.⁹ Kismértékű növekedés ugyan megfigyelhető volt a 13. századi és a 16. századi állatok méretében, azonban ez még semmiképpen nem köthető a 17–18. században felbukkanó szürkemarha állomány hatalmas termetű, hosszú szarvú állataihoz.¹⁰

TENYÉSZTERÜLETÜKRŐL

A Pestre felhajtott marhák többsége Heves, Debrecen, Nagykörös, Kecskemét, Jászberény, Cegléd környékéről származott.¹¹ A késő-középkori Magyarország egyik fontos ló és marhatenyésztési területévé a kunok és jászok lakta vidékek váltak.¹² A főként a Duna-Tisza közén letelepített kunok elsősorban állattenyésztésből éltek, mivel sem magukkal hozott agrokultúrájuk, sem a terület szikes-homokos, illetve vizenyős-lápos jellege nem kedvezett a földművelésnek.¹³ A királyi kiváltságokkal rendelkező kunok és jászok letelepedési helye¹⁴ nagyjából egybe esik azzal a területtel, amelyről ismereteink szerint a marhákat és a lovakat nagy tömegben a pesti állatvásárookra hozták. A 15. századra, a nagyállattartó kunok és a fellendülő marha- és lókereskedelem között tehát szoros összefüggés feltételezhető. Oláh Miklós így ír életükről: „Ezen a Duna és Tisza között elterülő vidéken észak felé van a kunok mezeje, melyben a kunok székhelyek, vagy amint ők maguk nevezik, szállások szerint oszlanak meg. Többek között itt van Szentkalász, Halas és sok más falu, melyek a királyi kincstárhoz tartoznak. Csordákat és méneseket tartanak, ebből nem kis jövedelemre tesznek szert; vizük és fájuk szűkösen van, attól eltekintve, hogy az állatok itatására élvezhetetlen vizű kutakat ásnak. Földjük egyetlen veteményt sem terem szívesebben a tőknél. Tüzelőként nádat, állati trágyát és kevés, messziről hordott fát használnak.”¹⁵ A magyar királyok – régi jó szokás szerint – az országba befogadott népeknek, katonáskodás fejében privilégiumokat adományoztak: közvetlen király (illetve a nádor) ítélkezett felettük és csak az uralkodónak adóztak. A király koronázásakor, esküvője alkalmával és az első fiúgyermek megszületésekor a kunok, jászok, székelyek portánként egy-egy ökröt tartoztak „fizetni”. 1506-ban, Ulászló gyermekének, a későbbi II. Lajos világra jövételekor tanácsadói kérésére a király újra beszédette ezt a természetbeni adót több-kevesebb sikerrel. „A Tisza és a Duna közti széles síkságon lakó kunok – vagy amiképpen őket latinul nevezik: Cuman – és a jászok, akiknek régi neve – Jazyges – a mai napig is fennmaradt, továbbá az Erdélyben,

az Ojtozi-szoros környékén lakó székelyek – ez a hegy választja el Erdélyt Moldvától –, akiktől azt tartják, hogy a régi szittyák leszármazottai, mivel állattenyésztéssel foglalkozva nagy számban tenyésztettek ökröket, bevett szokás szerint, a régi törvények alapján minden ház után, melyben családfő van, tartoznak egy ökröt adni, valahányszor a királyné fiúgyermeket szül. [...] A kunok és a jászok, mint akik Budához közel laknak, a parancsot teljesítették, s nagy számban hajtották össze az ökröket.”¹⁶ A székelyek azonban ellenálltak, így Tomori Pál szó szerint a kényszer-behajtáshoz folyamodott, ami Marosvásárhely mellett összecsapáshoz vezetett. A marhákat és lovakat természetesen nem az adózás miatt tartották, hanem az egyre növekvő kereslet miatt tenyésztették. A kunok által tenyésztett állatokon kívül tehát igen jelentős volt az Erdélyből származó állatok számaránya is. A 16. század első felére valódi adóvá vált a kunok által a budai udvarhoz felhajtott állatsereglet. Az 1538-as évnél így ír róla Szerémi György: „átment a Tiszán a kunok közé, akik azelőtt minden évben beszolgáltattak a királyi felség konyhájára ezer ökröt, továbbá tízezer mérő búzát, hatvan pint borsót, vajból, sajtból kétezret [...] s készpénzben kétezer forintot”.¹⁷

A HAJTÓKRÓL

A 16. század eleji források általában megjelölik a vámhelyeknél megforduló szállítók eredeti foglalkozását (például kalmár, szabó, deák). A vámnaplókban kimagasló számban jelennek meg a mészárosok és a marhacsordát kísérő jobbágyok, akik természetesen nem a vágott állatok húsát fuvarozták nyugatra, hanem lábon hajtották a lovakat, marhákat, juhokat a külhoni piacokra. A vargák irhakészítők és szücsök a kikészített állatbőröket és prémeket szállíthatták elsősorban.¹⁸

Erre az időszakra tehető a marhapásztor és a hajdú szavak szinonimaként való megjelenése.¹⁹ A hajtók (*bubuculus*, *heitok*, *ochsentreiber*), vagyis korabeli magyar nevükön hajdok²⁰, akik a gulyákat néha több száz kilométer hosszan a vásárokra kísérték, olyan edzett legények voltak, akiknek nemcsak a jószágokat kellett tudniuk megfékezni, hanem az esetleg rájuk támadó ökörtolvajokat, vagy farkasokat is. A botos legényeknek is nevezett hajdok gyakran nem bírtak a vérükkel. A bécsi vásáron gyakran verekedésekbe keveredtek, ezért a 16. század közepén kitiltották őket a városból és csak a „magyarok útja” (ma Ungarngasse) végén elhelyezkedő két csárdáig jöhettek. A harmincad állomásoknál is támadtak bizonyos nehézségek:²¹ „És mivel gyakran megtörténik, hogy a kereskedők a marhákat és marhanyájákat akkora kísérettel szokták hajtani, hogy a harmincadosok nekik ellent nem állhatván [...] harmincad fizetése nélkül erőszakosan vagy alattomban viszik ki...”

A 15–16. század fordulóján, a marhakiviteli tilalmak miatt munka nélkül maradt hajcsárok beálltak az alakuló kereszties seregbe, majd a Dózsa György nevéhez köthető parasztlázadásban is tevékeny részt vettek. II. Ulászló X. Leó pápának írt levelében olvashatjuk, hogy „a marhapásztoroknak, kecskepásztoroknak és az ilyfajta pásztoroknak nagyon erőszakos csapata, akiknek hatalmas sokasága lakik ebben az országban, ennek termékeny és gazdag földjén” – csatlakozott a sereghez.²² Érdekes fejlemény volt azonban, hogy a budai német mészáros céh tagjai viszont hősies

küzdelmet folytattak a város védelméért, amely harcokban a saját szakmájukhoz tartozó marhahajtók ellen fogtak fegyvert.²³ Szerémi Györgynél olvashatjuk, hogy Pest 1542-évi visszafoglalási kísérlete alkalmával a hadinépek között „*ott voltak a gyalogosok, a hajdúk, vagyis a gulyások, akik szám szerint százan voltak*”.²⁴ Az agresszív marhahajtókat mind a magyar és osztrák, mind a török seregekbe igyekeztek besorozni, mivel igen vitézül harcoltak és fizetségül felajánlott fosztogatás lehetőségét is szívfájdalom nélkül kihasználták.²⁵

A középkorban még csak marhahajtókról és marhakereskedőkről van tudomásunk, a 18-19. században azonban differenciálódott az üzletmenet. A szenzál²⁶ a gazdától vásárolta fel a jószágot és igyekezett lenyomni a felvásárlási árat, míg a kupec a vásárlóval alkudott a nagyobb haszon reményében. Az állatoknak a fogát, a szarvát és a lábát szemlélték meg, hogy koráról és egészségi állapotáról megbizonyosodjanak. Az állatokat vagy a szenzál, vagy a hajtó hajtotta el a vásárba, illetve az új tulajdonoshoz. A megkötött vásár után régi szokás szerint kezét fogtak és áldomást ittak.

AZ ÁLLATKIVITELRŐL

A 15. században fellendülő marhakivitel volumene a következő két évszázadban még jobban megemelkedett.²⁷ Az erdélyi és az alföldi mezővárosok környékén felvásárolt gulyákat részben az országos állatvásárokon (Pesten, Fehérváron, Debrecenben, Szegeden), vagy a határmenti vásárokon (Szered, Sempte, Galgóc) adták tovább. A korabeli források nagyon jelentős áruforgalomról szólnak: „*Debrecen mezőváros polgárainak gazdagsága, évenként hat vására, marhakereskedelme miatt és egyéb tekintetben is figyelemre méltó. [...] Volt köztük egy bizonyos polgár ismerősöm, a neve Bíró Gáspár, aki gyakorta mintegy tízezer ökröt tartott eladásra.*”²⁸ A Bécs vagy Auspitz (Morvaország) felé továbbhajtott állatok sok esetben Regensburgig, Nürnbergig vagy Augsburgig is eljutottak. A 16. század közepi feljegyzések horribilis mennyiségű eladott magyar marháról számolnak be (28 ezer, 55 ezer, 180 ezer), amely folyamatnak az ország három részre szakadása sem vetett véget. Oláh Miklós így ír róla: „*Nemkülönben annyi a marhacsorda, kecske- és juhnyáj, akkora a bőség mindenféle vadban, hogy nemcsak Magyarország érzi ennek előnyét, de a vele szomszédos tartományok is részesülnek belőle. A marhák egyrészt Itáliának Velence környékére eső teljes területét, másrészt Ausztriát, Morvaországot, Bajorországot, a Sváb hercegséget és Németország népeit egész szelvényben ellátják élelemmel. Többször hallottam az adószedőktől, kiket a köznép harmincadosoknak nevez, hogy egy-egy marhavásár alkalmával, melyet Ausztriában Bécs városának környékén szoktak évente kétszer vagy többször tartani, harminc-, sőt több ezer marha adóját vagy harmincadját hajtották be a király számára. Nem szólok itt arról a mennyiségről, melyet más, Stájerországon és Karintián át vezető úton hajtanak évente Itáliába, s amely nyilvánvalóan az előbbinél nem kevesebb, hiszen Itália nagy része, amint azt fentebb elmondottuk, fogyasztja húsukat. Arról a marhamennyiségről sem beszélek, melyet évente Morvaországba hajtanak.*”²⁹

Az 1542-évi vámnaplók szerint az állatkivitel, ezen belül a marhaexport kimagasló mennyiséget képviselt.³⁰ Az állatexport főként Nagyszombat felé (a teljes helyi

harmincadforgalom 80 %-a), részben Bécs felé (50 %) útba eső vámhelyeken keresztül folyt. A bécsi útvonalon fekvő Pozsony és Sopron áruforgalma kiegyensúlyozottabb volt a vászon- és posztóimport miatt. Bécsben a Stubentor előtt, az Ochsenriesen (később Heumarkt, ma Stadtpark) tartották marhavásárokat. A Bécsen keresztül bonyolódó marhakereskedelem egyik célállomása Augsburg volt.³¹ Itt nem csak a Bécsben felvásárolt élőállatok, hanem az állatbőrök is hamar elkelték. Nagyszombatból egyenesen Auspitzbe³² vezetett a hajtók és az állatok útja a *via bovaria*-n, amit a német birodalmi városok kereskedői is nagy számban felkerestek beszerzés céljából. A Nagyszombat – Auspitz útvonal elsődlegessé válásának a Duna menti városok, elsősorban az osztrák városok látták kárát.³³ Eleinte csak csökkent az ide hajtott állatok száma és ezzel párhuzamosan nőtt az árak. A 16. század második felére már annyira lecsökkent a mennyiség, hogy a passauai tanács hiába adott pénzt a mészárosainak a magyar vásárok felkeresésére és a város szükségleteihez való mennyiség felvásárlására, mégis üres kézzel jöttek haza, mert az itáliai állatkereskedők megelőzték őket. „*Most Szent Lőrinc napján, mikor a legjobb magyar marha kapható, a mieinket [passauiakat] ismét Magyarországra küldtük.*” Pedig a Passaut sújtó húshiány közepette a városi tanács is elismerte, hogy „*bőven van magyar marha*”. Máskor pedig a schärdingi városi tanács panaszkodott, hogy a passauiak nem engedik őket magyar marhát vásárolni. Más okok is közrejátszottak olykor, hiszen amikor Magyarországon takarmányhiány (aszály?) miatt elhullottak a marhák, Nürnbergben emelkedett a hús ára. Nürnberg város tanácsa ezzel magyarázta a rosenbergi tanácsnak a drágaságot 1518-ban.³⁴

Mátyás király nem, II. Ulászló azonban nyolc, II. Lajos három törvénnyel is tiltotta a marha (ló, juh) kivitelét az országból.³⁵ A tiltások indoklása változó volt, olykor az országban jelentkező „áruhiányra”, máskor a harmincadvám nem fizetésére vagy a magyar pénz kiáramlására hivatkozott az uralkodó. Valószínűleg mindegyik tényező együttesen volt jelen és a marhakereskedők magánhaszna nem írta felül az ország gazdasági labilitásának megakadályozására irányuló törekvéseket. Az állatok húsának fogyasztási értéke, munkaereje (igavonás, közlekedés), valamint a katonai-stratégiai jelentősége egyaránt fontos volt. A tiltások ellenére folyamatosan növekvő export a harmincad-bevételeket növelte. Ez a 15. században még a királyi kincstárba folyt be, a 16. századi vámkönyvekben feljegyzett horribilis bevételek azonban már a királyi udvarnak hitelező főurakat illette.³⁶ II. Ulászló 1504. évi állatkiviteli tilalmakat is tartalmazó törvénye miatt a budai tanács körlevelet írt az érintett városoknak (Pozsonynak, Sopronnak, Kassának, Bártfának és Eperjesnek), azzal a kéréssel, hogy a két-két megbízottjukat küldjék Budára Kisasszonynapkor a probléma megvitására.³⁷

A PESTI ÉS A BUDAI MARHAKERESKEDŐKRŐL

A legkorábbi adat egy nürnbergi polgárról maradt fenn, aki Budán vásároltatott magának marhákat 1360-ban.³⁸ A 15. században felívelő marhakereskedelem mozgatói elsősorban maga a király és megbízottjai voltak. Zsigmond császár 1436-ban kiegyezett a cseh főurakkal Fehérváron és „mérhetetlen tömegű szarvasmarhát”, valamint hatvanezer aranyat ajándékozott nekik cseh királlyá történő koronázása előtt.³⁹ Mátyás

király a pesti polgároktól 1461-ben – Podjebrád Katalinnal kötött esküvőjekor – 1500 marhát kapott, melyet apósának, a cseh királynak ajándékozott.⁴⁰ Harber Mátyás budai bíró Mátyás király megbízására 1488-ban a király marháit hajtatta Velencébe, hogy ott a marhák eladásából származó bevételből Corvin János tervezett esküvőjére bizonyos javakat szerezzen be. Úgy rendelkezett, hogy amíg az ő marháit el nem kelnek, más állatokat nem lehet kihajtani a déli határon.⁴¹ Mátyás királyt egyébként, ha fia született volna, 32000 marha és egy Budához közel fekvő alma- és körtefaerdő illette volna meg.⁴² Hans Seybold a király esküvőjéről szóló leírásában valószínűleg a székelyek és kunok ökoradójából várható állatlétszámra utalhatott. II. Ulászló 1493-ban marháiban törlesztette adósságát Miksa császárnak.⁴³ A kortársaktól „Ökör” gúnynevet⁴⁴ kapó II. Ulászló király egyébként is különös érzékenységet mutatott a marhaüzlet iránt. A székelyek „ökörsütésnek” nevezett adójának 1506. évi botrányos beszédéről Istvánffy Miklós is megemlékezett.⁴⁵ A néphagyomány Ulászlóhoz köti a népkonyha (*Garküche*) magyar elnevezését: a lacikonyhát és az ott kapható sült húst a lacipecsenyét is. Ezt némileg alátámasztja Heltai Gáspár feljegyzése, miszerint a király konyhájára a mészárszékekből hitelbe hoztatták a húst.⁴⁶ „*És olyan szükségbe vala azért, hogy a budai mészárosoktól rovásra hordattanak húst minden nap az ő konyhájára.*” A 16. század elejéig többnyire királyi kézen lévő határközeli harmincad-állomásokon (Pozsony, Trencsén, Nagyszombat, Kassa, Óvár) lebonyolított áruforgalom tekintélyes bevételhez juttathatta volna a kincstárt. Az uralkodók (II. Lajos, I. Ferdinánd) azonban a harmincadvám szedési jogok elzálogosításával a számukra kölcsönt folyósító személyeket (Szerencsés Imrét, Thurzó Eleket és János Zsigmondot) tette érdekeltté az állatexport növelésében.⁴⁷

A marhaüzlet jövedelmezősége természetesen követőket vonzott, így a század végére több egyházi és világi méltóság, valamint városi bíró is megpróbálkozott az állatkereskedelemmel. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök is kereskedett marhákkal, és a nagyobb haszon reményében harmincad-mentességet kért és kapott üzlete lebonyolításához.⁴⁸ Mikolai Angyal István budai bíró az 1440-es években marhákat hajtattott Pozsonyba, amiknek áráért aacheni és kölni posztót kért cserébe.⁴⁹ Sárkány Ambrus harmincadispán, később országbíró szintén jelentősen érdekelt volt a „marhaüzletben”. Az 1525-ös országgyűlésen elmondott beszéde után így támadták őt a rendek: „*jól tudjuk, hogy bőrrökökkel és marhákkal kereskedtél, és bort mértél ki, mint bármely kocsmáros [...] és a harmincaddal nehezítetted és nyúztad a szegénységet, vágjátok le az áruló kutyát!*”⁵⁰ Sárkánynak – többek közt - Budától délnyugatra birtokai, birtokrészei voltak Érden, Berkiben, Diódon, Ébenben, Jenőn, Tárnokon, Tétényben és Keszin, ahol vélhetően állatokat is tartott.⁵¹ Mivel örökölt budai háza, melyben később ő maga is lakott, közvetlenül a magyar mészáros céh mészárszékeinek háza mellett állt a Szombat piacon, joggal feltételezhető, hogy a jószomszédság egyben gyümölcsöző üzleti partnerséget is jelentett.⁵² Egy hatalmaskodási perből ismeretes, hogy Hidasi Rácz Fülöp óbudai várnagy nagy mennyiségű (707 ökröt és 5150 juhot) hajtattott ki Morvaországba.⁵³ 1497-ben harmincad-mentességet kért és kapott Vingárti Geréb Péter országbíró, és így 600 marhát hajtott ki az országból.⁵⁴

Az állatkereskedelemben részt vettek feltörekvő jobbágyok és módos kereskedők is, akik más árukkal kombinálták üzletmenetüket. Például Paur János budai polgár

nagyértékű kereskedelmet bonyolított le 1542-ben, köztük posztó behozatal és marha kivitel vitte a vezető szerepet.⁵⁵ Gubacsi Ferenci Gergely pesti bíró a város határában (Gubacson és Kerekegyházán) birtokokat szerzett és ezeken juhokat tenyésztett. Pozsonyi kereskedőknek posztóért cserébe 1000 juhot hajtatott ellenértékül.⁵⁶ Bodó Mihály pesti polgár, borkereskedő, bánkházai birtokán tartott nagy mennyiségű marhát, valamint Pesten házat és mészárszéket vásárolt.⁵⁷ Halála után testvére Bodó Péter vette át a mészárszék és a Bánkházán tartott lovak és marhák tulajdonjogát.⁵⁸ Valószínűleg kereskedelemmel is foglalkozott Sygel Tamás budai esküdt, aki Nyársapátin bérelt legelőt⁵⁹ és Fithos Ferenc cinkotai jobbágy, aki marhákat és 400 egyedből álló juhnyáját birtokolt.⁶⁰ A parasztfelkelésben később megölt Ravaszdi Péter emberei - két jobbágytól, akik marhákkal Bánhegyesről Pestre igyekeztek „eladás céljából”, 300 forint értékű állatot raboltak el.⁶¹

A mészárosok egy része is részt vett a marhakitvelben. II. Ulászló állatexportot tiltó törvénye előírta, hogy „*az országlakosok ezekből az állatokból saját szükségletükre, csakis a maguk hasznára vagy a mészárosok a mészárszékek számára vásárolnak [...] a vásárlók se merjék ezeket az állatokat valami módon az országból kihajtani.*”⁶² Több hajtásra vonatkozó kifizetést ismerünk a céhkönyvből is, köztük az egyik úti cél meg is lett nevezve: Zágráb.⁶³

A HÍRES PESTI ÁLLATVÁSÁROKRÓL

Pesten két alkalommal, Szent Miklós (december 6.) és Vasas Szent Péter napján (augusztus 1.) tartottak éves vásárt, kedden és szombaton pedig hetipiacot.⁶⁴ A Miklós napi a Szt. Miklós ispotály kápolnájának, a Péter napi pedig a ferences szerzetesek templomának ünnepéhez köthető. A városba érkező külföldi kereskedők a pesti vásárokat jóval nagyobb forgalmúnak tartották a budaiaknál. A Miklós és a Péter napi vásár az ünnep előtt 8 nappal kezdődik és utána 8 nappal ér véget. Ez tehát összesen 17 napot vett igénybe, amely az előtte való felkészüléssel (árusbódék felállítása) és az utána való rendrakással, takarítással együtt valószínűleg az egész hónapot igénybe vette. Hans Paumgarten így ír róluk 1506-ban: „*Und ainer auf Sant Niclaus tag zu Pest facht an 8 tag vor und wert 8 tag nach. [...] und zu Pest auf sant Petters kirchwichin 8 tag vor und nach. [...] Und die merkt zu Pest send gewonlich besser dan die zu Offen, also das man auf denselben alle ding pfenwart mer verkouft dan zu Offen.*”⁶⁵ Bertrandon de la Brocquiere 1433-ban feljegyezte, hogy „*Pesten igen sok lókereskedő van, ha valaki kétezer lovat kívánna venni, itt bizonyára kaphatna. Tíz lóból álló istállókként adják el, minden istálló ára 200 frt. [...] Legnagyobb részök a Magyarország határait borító erdélyi hegyekből való.*”⁶⁶ Nem egyértelmű, hogy az állatvásárok az éves vásárokkal egy időben folytak, vagy attól függetlenül is. Oláh Miklós megjegyzése szerint Bécsben évente kétszer vagy többször tartottak állatvásárokat, feltehetően ez volt a helyzet nálunk is.⁶⁷ A Pestre hajtott marhák felvásárlásakor kitört céhek közti vita során bár sem vásárt, sem piacot nem említenek, a szövegből mégis helyi kereskedelem képe bontakozott ki.⁶⁸ Az 1481-es céhprivilegiumban több cikkelyben említik a mészárosok marhavásárlási szabályait. A parasztok által, a Budára felhajtott juhok felvásárlásának tilalmában említett „*ad forum*” „a piacra” kifejezés „kis tételben” való vételről szól. Erre

utal az az előírás is, hogy a marhavásárlás fényes nappal történjen, valamint a lopott ökrök vásárlásának tiltása, a hitelre vagy társulásban vett marhákról szóló előírás.⁶⁹ A mesterek ezek szerint az év bármely szakában vehettek állatokat vágás céljából a piacon. Úgy tűnik tehát, hogy mind a hetipiac, mind az éves vásárok napjain lehetett állatot vásárolni, persze eltérő mennyiségben⁷⁰.

Az éves vásárok során a város tereit és széles utcáit vették igénybe. A feltételezhetően ezzel egyidejűleg tartott állatvásárokat (marha, ló, juh) azonban (a nagy területigénye, balesetveszélyessége és a nagy mennyiségben képződő trágya miatt) eleinte a város szélén, a városfal Mátyás-kori felépülte után pedig azon kívül tarthatták. Mivel királyi adományok alapján a Nyulak szigeti apácák mindkét vásár vámját szedték, ami viszont a pesti polgárok ellenérdekeltségébe ütközött, többször tettelegességig fajult a vita. Az évszázadokon keresztül húzódó feszült helyzetet a város tanácsa végül úgy próbálta meg feloldani, hogy a vásár helyét a Hatvani kapu mellől a Rákos mezejére⁷¹ akarta kihelyezni, ami persze az apácák részéről újabb ellenállásba ütközött.⁷²

Állatvásárok a török uralom alatt is folytak, ám a muzulmánok városon kívüli temetkezési szokása miatt, az egyre növekvő méretű temetők a kapuktól távolabb szorították a helyét. A szigeti apácák középkori birtokainak tisztázása céljából a 18. század elején indított perben megemlítették a tanúkihallgatások során, hogy a Bécsi kapu előtt tartották a marhavásárokat a régi időkben.⁷³ Egy 1735-ös adat szerint a Rákos mezején tartották a marhavásárokat.⁷⁴ A ló és marhavásár helye a 18. században lényegében közvetlenül a Rákos árkon túli területre került, ami már a középkori Rákos mező egy részét is magában foglalta.⁷⁵ Az eredetileg igen széles terület fokozatosan csökkent, majd végül városi térré vált.⁷⁶

Az óbudai mészárosok is ide jártak marhát vásárolni. 1426-ban bepanaszolták a budai és a pesti mestereket a király előtt, hogy nem jut nekik marha, mert a másik két város mesterei felvásárolják előttük a Pestre felhajtott állatokat: „*az óbudai Húsmíveseknek az illetén barmokból vásárlásnak céljára csak a hitványabbját hagyják vissza, de sőt néha semmi sem marad meg*”.⁷⁷ Figyelemre méltó Zsigmond király ítélete, amelyben megerősítette a pesti és budai mesterek elővásárlási jogát. Állatvásár nem, kismértékű kereskedelem volt Budán is, bár a helyigényessége miatt sokkal korlátozottabb arányban. A Budai Jogkönyv és a budai árszabás tételei között szerepel a marha, ló és a juh eladása után a közvetítő kereskedőknek járó jutalék, illet-

3. Mészárszék
(részlet a Hausbuch dei Cerrutiból)

4. Szarvasmarha
koponyája homloka
közepén a fokoscsákány
nyomával
(fotó: Tihanyi Bence)

ve a város számára fizetendő pénzösszegek.⁷⁸ A nagypénteki és nagyszombati budai bárányvásár⁷⁹ kedves szokását sajnos nem újították fel a 18. században. Az ásatásokon előkerült fiatal egyedekből származó juhcsontok viszont egyértelmű bizonyítékokkal szolgálnak róla.⁸⁰

A CÉHEK MUNKÁJA ÉS MUNKAHELYEI

A KÖZÉPKORI MÉSZÁROS-MESTERSÉGRŐL

A mészárosok (*carnifex*, *fleischhacker*, *metzger*, *mezarws*) elsősorban marhát vágtak (3. kép), ami az ásatásokon előkerülő marhacsontok kimagaslóan nagy száma is bizonyít. A céhlevélből azonban megtudjuk, hogy a marhán kívül juhot, kecskét és sertést is leöltek a mesterek.⁸¹ A jószágot a hídálló legény (*Bruckknecht*) vagy mester

5. Fokoscsákány
és húsolóbárd
(fotó: Tihanyi Bence)

mészárolta le a vágóhídon és a székálló legény (*Bankknecht*) vagy mester árulta a friss húst a mészárszékekben.⁸² A feltárt csontleletek vágás- és hasításnyomaiból rekonstruálni lehetett a mészárszékeken eladásra került húsok darabolási technikáját.⁸³ Nem meglepő, hogy a nagy tápértékű, jó színhúst adó testrészekből maradtak fenn a csontok (lapocka, gerinc, bordák, comb- és lábszár), hiszen ezeket árulták és fogyasztották elsősorban. Ellenpéldaként sikerült egy újkori mészárszék leletanyagát azonosítani egy debreceni ásatás során, ugyanis ott a szemétködrökbe dobott csontok többsége alacsony húsértéket képviselő testrészekből származtak.⁸⁴ A halcsontokon látható vágásnyomok szintén a mészáros mesterek munkájára utalnak, hiszen a nagyhalak árusítási joga őket is megillette, nemcsak a halászokat és halárusokat.⁸⁵ Sajnos betört homlokú marha koponya (4. kép) nagyon ritkán kerül elő, mivel az ütés során megrepedt vékony homlokcsont a

földben tovább roncsolódott, szétesett. Időnként mészárosok által használt szerszámok is napvilágra kerülnek. A tagló⁸⁶ vagy fokosfejsze, ütőcsákány, tarjázó bárd és olykor a székekben használt húsakasztó kampó magánháztartásokban is használatban volt, hiszen a székekben vásárolt csontos húsokat tovább kellett darabolni, hogy konyhakész állapotba kerüljenek. A budai királyi palota ásatásán előkerült szerszámok között is találtunk néhány jó minőségben megmaradt darabot (5. kép). A „Hws wago Bárd”, mészáros fejsze és hal vágó bárd említése később (a 16–17. században) földesúri háztartásokban, várak, kúriák leltáraiban is előfordult.⁸⁷

A legtöbb adat a budai német mészárosok munkájáról maradt fenn, mert a céh iratait a céhkönyvvel együtt 1529-ben a Budáról kiűzött mesterek magukkal vitték. 1695-ben, a Budán újjáalakuló céh Érsekújvárról kérte vissza az okleveleket, hogy azt a ládjában helyezze el. A láda és teljes tartalma szerencsés módon fennmaradt a mai napig.⁸⁸ A budai német céh I. Lajos király korában alakulhatott meg, és feltételezések szerint ekkor született meg az első céhlevél is, amely sajnos nem maradt ránk.⁸⁹ Kifejezetten céhként való említésüket a oklevelekből⁹⁰ (*czehe seu confraternitatis*) a Budai Jogkönyvből⁹¹ (*fleischhagkerr tzehenn*), a budai árszabásból⁹² (*cehas macellatorum*) és a céhkönyvből ismerjük. A második céhlevelet az előző állítólagos elpusztulása miatt 1481-ben kapták a város tanácsától, melyben a mészárosok (aktualizált) jogai és kötelességei aprólékosan rögzítve vannak.⁹³

A budai német céh mészárszékeiről biztosan tudjuk, hogy a céh tulajdonát képezték. A székek után a céhnek fizették be az évi 2 forint bérleti díjat (*pennekch czinss*). Pesten, Óbudán és Felhévizen adásvételről szóló oklevelek maradtak fenn, tehát a székek magánkézben voltak. A pestiek a városnak fizették az évi 2 forintos adót. Óbudán a székek eleinte a királynéi kúria, később a klarissza apácák fennhatósága alatt álltak. Szabadon lehetett eladni, vagy végrendelkezni a székekről, ám évi 4 mázsa faggyút voltak kötelesek a mészárosok a város földesúri jogait gyakorló királynénak, majd a klarisszáknak „leadózni”.

A céh munkáját – az 1481-es privilégium szerint – a Szt. György napján megválasztott mester irányította. A 16. század elején már két céhmesterből (*czechmaister*) és nyolc tekintélyesebb mesterből álló testület alkotta a vezetőséget. Az *alter maister ambt* kifejezéssel⁹⁴ illetett tisztviselő valószínűleg a céh oltárának fenntartása körüli teendőket intézte. A budai német mészáros céhnek a Váralján, az Irgalmasság Anyjáról elnevezett karmelita kolostor templomában volt a Mária Magdolna oltárhoz kötődő misealapítványa.⁹⁵ A budai német céhben a legényeket és a székeket kiosztották „*do man dy knecht und penkcht hat aüstailt*”.⁹⁶ A többi céh esetében nincs adatunk ilyesmiről, ami nem is csoda, hiszen magántulajdonban voltak a székek, így használójukat nem is lehetett évente újrarszólani.

A mészárszék fenntartása bizonyos költségekkel járt. A céhkönyvben az évente befizetett 2 forintos székbéren kívül a *palross*-ra átvett pénzek és a legények bére is a mestereket terhelte. A mesterek részben a pesti állatvásárokon, piacokon szereztek be a marhákat, amint azt a már említett óbudai mészárosok panaszából ismerjük. A céhkönyvben felbukkanó marhahajtásra szánt kiadások: „*auf das fyech treibenn*” a tenyészhelyről történő felhajtás vagy a már felvásárolt és helyi legelőn, majorságban tartott, vágásra vágó állatok pásztorának fizetését jelentette.⁹⁷ A hajtásra a mesterektől

pénzt kapó Jörig Eyschÿel valószínűleg a céh megbízottjaként intézte dolgát. 1526-ban András, a céh egyik legénye vett át a mesterektől hajtásért járó fizetséget, két évvel később pedig név nélkül említenek egy *herter*-t, vagyis gulyást, aki 3 forintot kapott munkájáért.⁹⁸ A Zágrábba (Agram) való hajtás útiköltségeiről szóló megjegyzés a céhkönyvben egyértelművé teszi, hogy a társaság részt vett a marhakereskedelemben is. A hajtásért kapott bevétel fele a céhet illette.⁹⁹

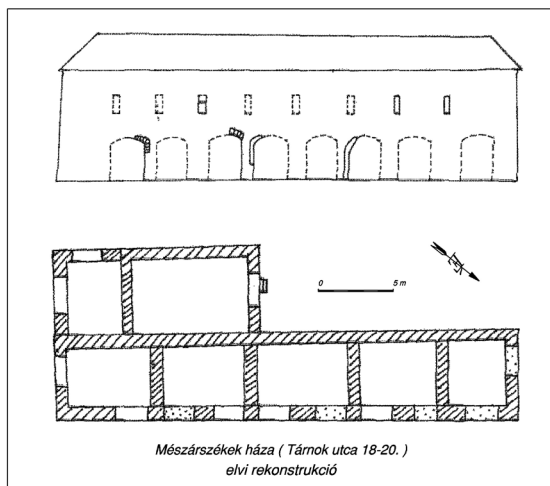
A mészárosok által felvásárolt vágómarhákat valószínűleg majorságokban tartották a vágás időpontjáig, bár sajnos erről nem maradt fenn közvetlen adat. Az újkorban a városhoz legközelebb eső mezőn, a Németvölgyben (*Deutschenthal*) volt a céh legelője, illetve marhaállása.¹⁰⁰ A mai Alkotás út (azelőtt *Fleischhacker Strasse*) is Fehérvár felé vezető marhahajtó útról kapta a nevét.

Legelőjük a módosabb budai polgároknak és háztulajdonosoknak is volt, mint például Nádasdy Tamásnak, akinek számadáskönyvében a munkabérek között találunk az „ökrök örének” és a „birkák örének” kifizetett tételeket.¹⁰¹ Az „ökrök vágásáért” kifejezés talán arra utal, hogy az uraság a saját majorságán tartott marhákat a helyi mészárosokkal vágatta le. Jóval későbbi adat az 1831-ből fennmaradt számadás, amelyben egy pesti szék éves kiadásait jegyezték fel.¹⁰² Ebben szerepel többek közt három szakalkalmazott (vágó legény, székálló legény, pénzszedő legény) és három „beszállító” (göbolyös [=gulyás], juhász, kocsis) éves bére és természetbeni járadéka (bunda, csizma, kosztipénz). A Helytartótanács ezen kívül bizonyos mennyiségű „készlettartást” is előírt, ami ezen esetben negyvennyolc előre felvásárolt marhát jelentett, amelyből nyolcat a Rákos mezőn szabadon legeltettek. A 19. században a módosabb vízivárosi mészárosoknak lakóházukon kívül szőlő és rét is volt a birtokában, melyet nyilván legeltetésre és kaszálónak használtak.¹⁰³

A mészárosok a nyers (*heit*) és kikészített bőrökkel (*päl*) vagy prémekkel való kereskedése IV. Béla uralkodása óta jelen volt.¹⁰⁴ A Jogkönyvben¹⁰⁵ a mészárszékeknél való eladást tették kötelezővé. Ez valószínűleg csak a kis tételekre volt igaz, ugyanis a nagyobb mennyiségekkel történő üzleteket biztosan nem lehetett a székek mellett lebonyolítani. A céhkönyv feljegyzései szerint Hans Baptista firenzei kereskedő 1502 és 1515 között évi rendszerességgel vásárolt bőröket a céhtől.¹⁰⁶ Leonita, Beatrix királyné udvarhölgye Polyán László pesti polgártól vásárolt 1223 darab marhabőrt, melyeket hitelbe adott át.¹⁰⁷ A bőrök kikészítése a tímárok mestersége volt, ezek alapján úgy tűnik alvállalkozóként dolgoztak a mestereknek. A céh birtokában volt egy *palhaws*, vagyis bőrszárító ház a suburbium területén. A „*pal ross*” kifejezést a fordító Németh János bőrszállító lóként, Bevilaqua Béla viszont hidegvérű igáslóként értelmezi.¹⁰⁸ Lehetséges, hogy mindkettőjüknek igaza van, és mind a városon belüli szállításokhoz, mind a távolsági szállítmányozás alkalmával használták őket. A lovak általában egy mester felügyelete alatt álltak egy éven keresztül, amiért lótartási díjat kapott. A céhes marhakiviteli üzlet lebonyolításában, vagyis a hajtások során is használhatták őket a gulyát kísérők.

A középkori közkonyha (*Garküche*, köznyelvben elterjedt nevén lacikonyha) a mai gyorsbűfékhez hasonlóan a polgárok ellátását szolgálta. A mészárosok üzemeltette konyha célja részben a húsfogyasztás növelése, részben a húsok romlandósága miatt a gyorsabb eladhatóság kedvéért is bevezetett áruválaszték volt. A húsok feldolgozásával

6. A budai mészárszékek háza
(rajz: Benda Judit)

kolbászok, hurkák és gömböcök készültek, melyeket a sült és főtt hússal együtt árultak a piactéren.¹⁰⁹ A városban több konyha is működött,¹¹⁰ ezek közül kettőt biztosan a budai német céh építtetett. Mindkettőről a céhkönyvből szerzünk tudomást: 1510-ben az egyik konyha éves bérleti díja 18 forint volt,¹¹¹ 1528-ban ezüstneműeket bocsájtanak áruba egy másik konyha építése céljából. A „minőségbiztosítás” egyébként is fontos követelmény volt mind a városi tanács, mind a céh részéről. A bűdös, kukacos, borsókás húst áruló mészárosok elkobzással, pénzbírsággal és árusítási tilalommal sújtották.¹¹²

Fontos megemlítenünk az állatok egyéb részeinek feldolgozására alapuló iparágakat. Ezek voltak a csonttal (fésűkészítő, rózsafüzér készítő) és bőrrel, prémmel (varga, erszénygyártó, tímár, szűcs, irhagyártó, szíjgyártó) dolgozó, valamint a belsősegeket és faggyút hasznosító kézművesek (gyertyakészítő, szappankészítő, inakat felhasználó íjgyártó).

A budai német céh 16. század elejei 42 fős, a budai magyar céh feltételezett 24–30 fős, a pesti német céh 24 fős, a pesti magyar céh feltételezett 24 fős és az óbudai magyar céh feltételezett 8–10 fős létszáma hatalmas mészáros mester-tömeget jelentett a három város polgárságában. A széket nem birtokló mesterekkel és legényekkel együtt tekintélyes létszámú feldolgozóiparrá avatták a szakmát.

A BUDAI NÉMET MÉSZÁROS CÉH

A budai német mészáros céhkönyv teljes szövegének kiadása során készült kötetben az ismert mesterekről és lakóhelyükről Kubinyi András és Végh András részletes tanulmányt írt.¹¹³ A budai magyar és a német mészárszékek a céh tulajdonában voltak, ezért olyan jellegű székelladási ügy, melyekkel Pesten, Felhévízen és Óbudán találkozunk, nem maradt fenn. Helyük azonban ismert, mivel ingatlan adásvételek alkalmával, helymegjelölésként kerültek említésre.¹¹⁴ 1462-ben Kamarás Mátyás budai polgárnak ítéltek egy épületet, amely a patikák sorában, Lippai Dákó László és a mészáros céh házáinak szomszédságában áll: „*una domus lapidea in serie apothecariorum in vicinitatibus domorum confraternitate carnificium*”.¹¹⁵ 1475-ben Simon patikárius

özvegyét, férje gyilkosának Miklós borbély fiának Lászlónak háztulajdonába iktatták be.¹¹⁶ A borbély háza a patikárius soron, a zsemlyeszék mellett, a mészárszékekkel szemben helyezkedett el... „*in platea Apothecarium in vicinitatibus [...] et sedem semerrarum a meridionali [...] ac macellorum carniū ab occidentali partibus*”. Másik forrásunk a Jogkönyv piaci rendtartásáról szóló fejezete, amely részletezi, hogy a kofáknak hol kell letelepedniük az árusításkor. A tyúkárus kofák helye „a kőből épült üzleteknél, a mészárszékekkel szembeni sarokháznál”, a vadhúsárusoké „hátral a hússzékeknel, szorosan a fal mellett”, a zöldséges kofáké pedig „hátral legyen kijelölve a hússzékeknel, szorosan a fal mellett, kezdve a vadhúsárusoktól egészen fel az öreg konyháig”.¹¹⁷

A városban való elhelyezkedésük ismert, az a tény azonban, hogy még ma is áll az épület meglepetésként ért bennünket. A mai Tárnok utca 18–20. számú házakon végzett falkutatások és régészeti feltárások olyan építészeti részleteket hoztak napvilágra, amelyek alapján igen nagy valószínűséggel állítható, hogy ez a céh háza (6. kép).¹¹⁸ A földszinti homlokzatokon félköríves „kapunyílások” (valójában árukiadó ablakok), az emeleten keskeny résablakok kerültek elő, belsejében a kamrák osztófalait tárta fel a kutatás. Analógiák alapján rekonstruálni lehetett az épület kereskedelmi használatára utaló jellegzetességeit és magát a középkori kinézetét is. Felmerül a lehetősége annak, hogy a 15–16. század fordulóján egy másik épületet is emeltek a felívelő marhaexport és a megnövekedett városi kereslet miatt. Ez megmagyarázná, hogy a céhkönyvben miért negyven szék szétosztását jegyzi fel évente, hiszen ez duplája a céhekben megszokott létszámnak. Az 1686-ban készült felméréseken (Haüy, de La Vigne) látható egy a fentebb említett házzal megegyező hosszúságú, keskeny épület melyet röviddel ezután lebontottak. Úgy véljük, hogy a 15. században épült mészárszékek házát a 16. században kibővítették és egy új épület emelésével befogadóképességét megkétszerezték.

VÁRALJAI MÉSZÁRSZÉKEK, KÖZÖS VÁGÓHÍD, NÉMET MÉSZÁROSOK UTCÁJA

Az alsóvárosban is működhetett mészárszék, mivel a felsővárossal nagyjából megegyező lakosságszám és a két város közti magasság-különbség miatt elképzelhetetlen, hogy a suburbiumban lakóknak akár naponta meg kellett mászniuk a várhegyet, hogy friss húshoz juthassanak.¹¹⁹ Sajnos csak egy adat került elő az alsóvárosi mészárszékekről: az 1510. évi budai bordézsmajegyzékben Dragulya Balázs lakhelyét a Szent Péter városrészben, a macellum mellett említik.¹²⁰ A mészárszék nyilvánvalóan nem állt egyedül, hanem több más szék mellett működhetett. Nem tudjuk, hogy kő vagy faépület volt-e, de analógiák alapján az biztosan állítható, hogy a piactéren, azaz korabeli nevén a Kyswasar-on¹²¹ állhatott.

A budai bortizedjegyzékek és a Céhkönyvben szereplő mesterek neveinek összevetése alapján megállapították, hogy a német mészárosok többsége a váraljai Mészáros utcában lakott.¹²² Helyét a mai Fő utca egy részével azonosították, ám pontosabb lokalizálására több megoldás is született: az utca északi végén,¹²³ közepe táján¹²⁴ vagy déli szakaszán¹²⁵ lehetett.

„A mészáros mesterek a jószágot csakis a Duna melletti közös vágóhídon vágthatják le, és ez mindig már fényes nappal történjen.”¹²⁶ A vágóhíd (*wagohyd*, *slachpucken*) a mészárosok lakóházainak szomszédságában (tehát a Mészáros utcával párhuzamosan), a Duna partján, a kikötő mellett helyezkedett el.¹²⁷ A vágóhídról sok említés maradt fenn a dunai halászokkal folytatott évszázados per kapcsán. A mészárosok a jelek szerint a vágóhídjuk mellett vásárolták a halászoktól azokat a nagyhalakat, melyeket jogukban állt a piacon árusítani.¹²⁸ Az oklevelek egyértelműen hídról szólnak, tehát egy a víz fölé nyúló, fából ácsolt emelvény lehetett. Lehetséges, hogy a 16. században kőépületre cserélték, mint ahogy a korszakban szokás volt. A „közös vágóhíd” kifejezés egyrészt községi-közösségi hidat jelenthetett, másrészt a két budai céh közösen használt munkahelyét érthették rajta.

BUDAI MAGYAR MÉSZÁROS CÉH

A magyar mészárosok céhéről, amely sem létszámban, sem az elvégzett munka mennyiségében nem sokkal maradhatott el a németek céhétől – nagyon keveset tudunk. A székek közelében lakó András, Lénárt és Máté mészárosok nevét oklevelekből,¹²⁹ Benedeket a bortized-jegyzékből ismerjük. A német mészárosok céhkönyve pedig Benedek és Bertalan szombatpiaci mesterek nyers bőrökkel való üzletelését említi.¹³⁰

A magyar mészárosok céhe mészárszékeinek háza a budai Szombat piacon (ma a Kapisztrán teret, Úri utcát, Országház utcát felölelő terület) szélén, a Szt. Mária Magdolna templomtól délre állt.¹³¹ 1457-ben Kopachi Bálint özvegye adta el házát Keszi Benedek ítélmesternek „*in foro Sabbati [...] ad latus maccellorum foris ecclesiam beate Marie Magdalene*”, amely a Szombat piacon áll a Szt. Mária Magdolna egyház mellett a mészárszékeknél.¹³² Ugyanez a ház cserélt gazdát később: „*in loco Zombathel*

7. Az óbudai mészárszékek háza
(fotó: Benda Judit)

[...] *sedes carnificium contigue dicuntur vicinitatis*”, amikor Sárkány Ambrus – a bírósági ítélet szerint – eladta Berky Imrének a néhai Keszi Benedek házát, amely a mészárszékek szomszédságában állt.¹³³ Szintén ugyanez a ház és a mellette álló mészárszékek említése bukkan fel Hans Dernschwam Budáról szóló útleírásában: „*Egy bég elkonfiskálta a Magdolna templom melletti házakat, ahol a mészárszékek álltak és tanodát, valamint mecsetet s ez utóbbi mellé kerek tornyot építtetett [...] S minthogy az említett célra számos házakat elkobzott – mészárszékeket, Sárkány Ambrus házát stb. – az általa emelt házat ispotálynak építette*”.¹³⁴ Evlia Cselebitől¹³⁵ megtudjuk, hogy az iskolát a Mária Magdolna templom török kori neve után (Fehetija dzsámi) Fehetija mektebje, azaz Győzelmi iskolának hívták.

Az épület a budai Zaigerben az 58 számot,¹³⁶ a Haüy-Rabatta-féle 1686-ban készült felmérésen a 144. és 145. számokat viseli. Nem tudjuk egyértelműen megmondani kiugró háztömbben a templomhoz közelebb eső (144. sz.), vagy a távolabbi épület (145. sz.) körvonala volt-e a középkorban a mészárszékek háza. Talán a távolabbi, mivel a török kori forrás újabb építkezéseket említ. Sajnos az épületet a 18. században lebontották, hogy a helyére ferences kolostort emeljenek.

FELHÉVÍZI MÉSZÁRSZÉKEK, VÁGÓHÍD

Értékes topográfiai adatokkal szolgál egy 16. század eleji perirat, amely a pesti hajósok felhévízi rév- és kikötő-használatának szokásairól vett fel tanúvallomásokat.¹³⁷ A vallomások megemlítik a mészárosok hidjánál (vágóhíd?) kikötött hajókat, ettől délre volt a nagy Gané vagyis egy nagyobb területű trágyadomb, még délebbre pedig az alsóvárosi városfal. Korábban erről a hídról rakodták a hajókba a Dunán átszállítandó árukat, de a per során megegyezés született arról, hogy ezentúl ez a városfal mellett történjen. Ezek szerint a felhévízi vágóhíd és mellette a trágyadomb helyét a Margit híd budai hídfőjének környékén kell keresnünk.¹³⁸

Természetesen Felhévízen is álltak mészárszékek, feltételezhetően több helyen is. Egy már korábban elzalogosított szék 1329-ben 18 cseh garasért kelt el.¹³⁹ 1332-ben egy per során említik az itteni keresztes konvent Szentháromság templomának temetőfala mellé épített macellumot.¹⁴⁰ Mivel a templom falait 1906-ban egy bérház építéskor megtalálták, így az itteni mészárszék(ek) helyét megközelítőleg be lehet azonosítani.¹⁴¹ Az idézett esetekben sosem fordul elő az ilyenkor szokásos szék-szomszédok megjelölése, ezért lehetséges, hogy egyedül álló fabódéban lévő mészárszékéről van szó.

A Felhévízen lakó mészárosok magas létszáma alapján azonban feltételezhető egy mészárszéksor léte is.¹⁴² A székek – feltételezésünk szerint – vagy egységesen felépített hosszú faépületben álltak, vagy fokozatosan egymás mellé épített fabódékban (budenekben). Koppányi János budafelhévízi bíró 1521-ben mészárszéket adományozott Simon presbiternek, melynek jövedelmét a Szentháromság egyház Szt. Kereszt oltáránál megtartandó misékre kell fordítani.¹⁴³ A szék a mészárszékek sorában „*in ordine aliorum macellorum extractum*” állt. Analógiák alapján szinte biztosra vehető, hogy valahol a vásártér szélén állhattak. Sajnos régészeti feltáráson eddig még nem került elő nyoma.

ÓBUDAI MAGYAR MÉSZÁROS CÉH

Az eddigiektől eltérően az óbudai mészárosokról meglepően sok oklevél maradt ránk. Óbudán a jelek szerint céh is működött, de ezenkívül magánszemélyeknek és egyházi intézményeknek is volt tulajdonában mészárszék. Kifejezetten a céh létezésére nincs adatunk, de a perekben egységesen fellépő mészárosok csoportja mindenképpen feltételezi létét. Az egyik a már ismerttetett vita, melyben az óbudai mészárosok pörül jártak, mert a budai és a pesti mesterek felvásárolták előlük a marhákat.¹⁴⁴

Az óbudai mészárosok 1369-ben Erzsébet királynétől privilégiumot kaptak, melynek értelmében a piactéren mészárszékekből a hét bármely napján árulhatnak húst.¹⁴⁵ A hetipiac napján csütörtökön a székeken kívül is lehetőségük nyílt árusításra, mint bárki másnak, aki a piacra jön. A mestereknek székenként (a mészárszék használati jogáért cserébe) évente 4 mázsa faggyút kell beszállgatniuk, amiből 3 mázsa a királynéi kúriát, 1 mázsa pedig a mindenkori várnagyot illette. A székek fölött földesúri jogokat gyakorló királyné időközben a faggyúadót a klarissza apácáknak ajándékozta. 1493-ban a klarisszák és a mészárosok között folyó perből ugyanis megtudjuk, hogy a székek után az évi 3 mázsa faggyút már az apácáknak kellett adni.¹⁴⁶ A mesterek továbbra is természetben rótták le a bért, ami alól csak a kolostor tulajdonában álló szék kapott mentességet.

Úgy tűnik a „bérleti díj” a közben eltelt 123 év alatt nem változott. 1472-ben Szilágyi Erzsébet elrendelte, hogy az apácák lerombolt székét állítsák vissza, valamint a mészárosokat felszólította, hogy az apácák kiesett jövedelmét fizessék meg.¹⁴⁷ A széket azért bontották el, mert a város elhatározta, hogy a mészárszékeket alkalmasabb helyre helyezteti át, illetve építteti fel. „*aliis macellis in teatro dicte civitatis nostre Veterisbudensis situatis pro certis causis eotunc nobis declaratis dirupi et destructi ac in alium locum ipsi civitati nostre út dicebatur utiliore locari et edificari annuerimus.*”

Nemcsak a klarisszák, hanem más egyházak és egyházi méltóságok is birtokoltak székeket. 1507-ben Czeglédi András kanonok más javakkal együtt elajándékozta óbudai mészárszékét minden tartozékával együtt. A szék Laskó Miklós olvasókanonoki kommandátor és a Szt. Margit egyház plébánosa székei között volt megtalálható.¹⁴⁸ 1511-ben Raguzai István óbudai várnagy több más ingatlannal együtt óbudai mészárszékét a Szt. Jakab egyháznak plébánosának adta, hogy lelki üdvéért minden szombaton misét mondjanak.¹⁴⁹ Egy szék bonyolult birtoklástörténetéről szerzünk tudomást, amely a piactéren, a mészárszékek sorának végén állt: „*cuiusdam macelli in dicta Veteribuda, in loco fori*” „*in fine aliorum macellorum*”.¹⁵⁰ Eredeti tulajdonosa Bíró György özvegye Margit asszony volt. A széket az asszony az apácákra hagyta, de az öröklési jog miatt ők sosem kerültek annak birtokába. Valójában az asszony utódain keresztül néhai Kerepes Miklós örökölte, aki azt feleségére Katalin asszonyra és fiára hagyta. Az időközben megözvegyült Katalin férjhez ment György budai szabóhoz. A pert az asszony nyerte meg, így a szék végül Katalin és fia Kerepes Ulrik tulajdonában maradt. Szék-szomszédja mindvégig Plosár Miklós, majd fia János voltak.

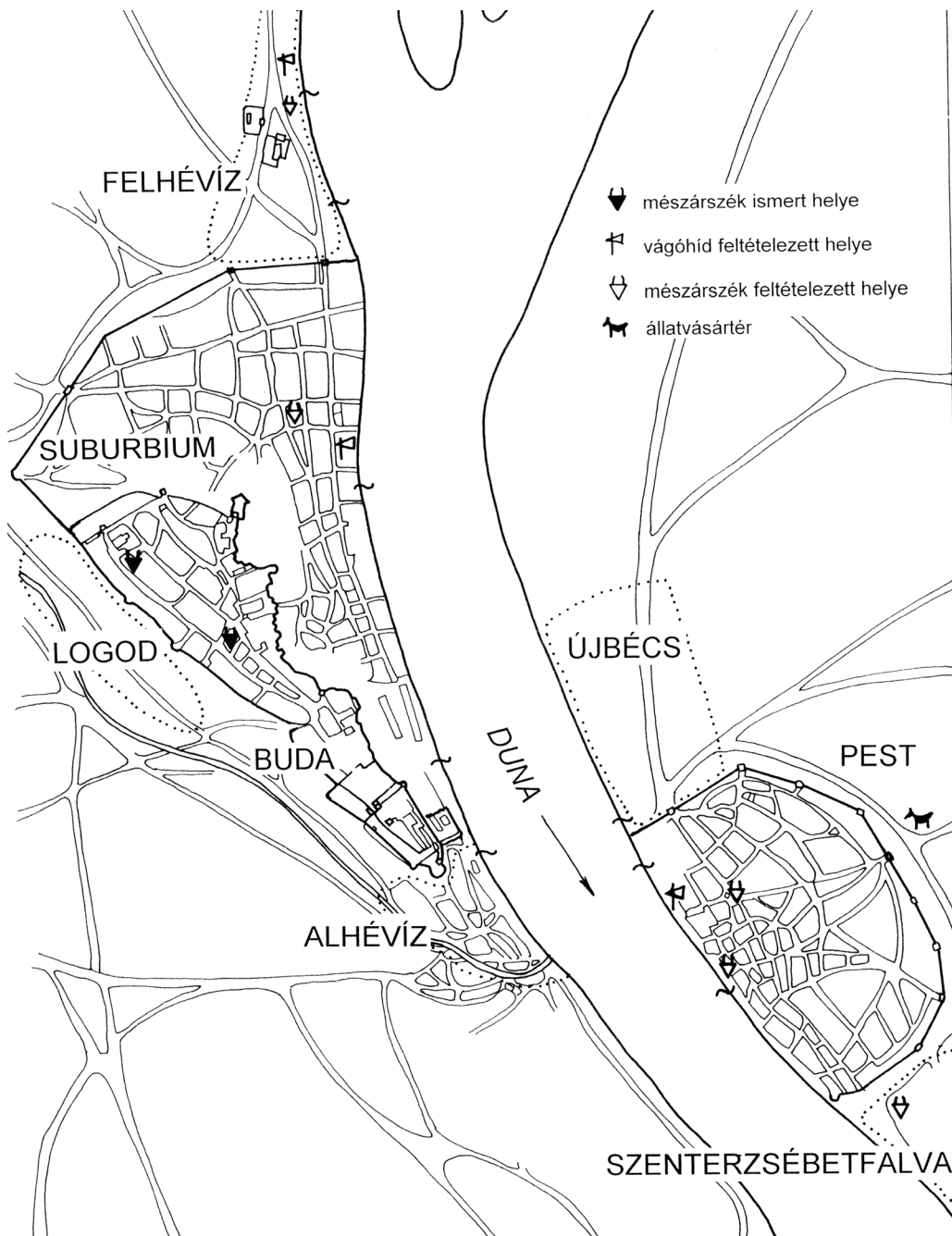
1500-ban Porkoláb András és Óbudai Ferenc deák más ingatlanok mellett két mészárszéknek is birtokába jutottak, melyek az óbudai piactéren álltak.¹⁵¹ A két szék a háznak a piactéren lévő kút felőli oldalához volt csatolva, „*duobus macellis ad latus dicte*

domus annexis”. Mellette délről a káptalan Szt. András apostol oltárigazgatóságának sarok-mészárszéke állt. 1505-ben a mészáros mesterek¹⁵² elűzték a káptalan mészárosait megfenyegették őket. A mesterek végül kiegyeztek Ferencsel és a káptalannal, a székeket visszaadták, és meg kellett engedniük, hogy azok a mesterek dolgozzanak bennük, akiket ők akarnak.

A források egyértelműen a piactéren álló mészárszékekről szólnak. A város terét már korábban azonosította a kutatás: a középkorban két hosszanti és egy keresztutca által közrefogott nyújtott háromszög alakú tér volt (a mai Lajos utca északi végén). A 15. század első feléig a piactéren a lakóházak előtt állhattak a fából ácsolt mészárszékek. A 16. század eleji utalás a mészárszékek sorára azonban a már ismert típusról szól: fából vagy kőből épült egységes épület, amelyben kamrákban helyezkednek el a székek. Az egykori téren (ma Lajos utca 158.) most is áll egy az utcával párhuzamosan futó hosszú, emeletes ház, ami mind szerkezetében, mind kinézetében megfelel a „követelménynek”.¹⁵³ A többszörösen átépített ház homlokzatát a 15. század második felében egységesítették (7. kép). Földszintjének belső tere egyforma méretű apró

8. Faszerkezetes mészárszék
Fortepan / Horváth Lajos)

9. Mészárszékek és vágóhidak a középkori Budán és Pesten
(tervezte: Benda Judit, rajz: Kuczogi Zsuzsanna)

helyiségekre van osztva. A kamrák csak az utca felől megközelíthetőek, a homlokzatot áttörő félköríves, kapuszerű nyílásokon keresztül. Emelete az épület hátulján lévő lépcsőről volt elérhető, az utcai homlokzat felé keskeny résablakok adtak világosságot a belső terének. Az épület szerencsésen átvészelte az elmúlt 500 évet és az 1970-es évek szanalási hullámát is. A falkutatások során feltárt középkori nyíláskeretek felhasználásával műemlékileg helyreállították a házat.

Bár egyelőre nem ismeretes adat róla, de feltételezzük, hogy Óbudán is működhetett vágóhíd. Analógiák alapján elhelyezkedését a középkori rév mellé, az Árpád híd hídfője tájára lokalizáljuk.

PESTI NÉMET MÉSZÁROS CÉH

A pesti német mészáros céh létezéséről csak egy 15. századi peres irat tudósít bennünket. A per tárgya a német mészárosok céhének székei után szedett összeg, ami hozzájárulás volt város által a királynak lerovandó éves adóhoz.¹⁵⁴ A mészárosok tehát a város közepén lévő mészárszékeik után, a faházak tarifája szerint, Szt. György napján 2 aranyforintot kötelesek fizetni.

„Magistros carnifices Theutonico nostrae Civitatis [...] macellum carnificum in medio Civitatis situatum ad instar aliarum domorum lignearum, annis singulis ad collectam seu Taxam Civitatis, beati Georgii Martyris, Domino Regi solven. fior. auri duos irremissibiliter dare & solvere debeat & teneatur.”

Nem tudjuk, hogy a magyar vagy a német céh székeiről van-e szó abban az oklevélben, amely szerint megegyezés született a pesti polgárok és a pesti mészárosok között, 24 mészárszék ügyében.¹⁵⁵ Sajnos az eredeti irat nem maradt fenn, így nem ismerjük sem a vita tárgyát, sem a megegyezés lényegét, ezért csak gyanítható, hogy a fent említett adóvitáról volt szó.

A székek elhelyezkedésére pusztán a „város közepén” kifejezés utal. A középkori város közepének a mai Pesti Barnabás utca – Ferenciek tere – Nyáry Pál utca közötti terület számított. Ezen belül található az a budai mészárszék házakkal megegyező méretű és elrendezésű két épület, ami a későbbi Hal tér – feltételezhetően a középkori Búza piac¹⁵⁶ helyén állt (8. kép). A házak tömbjei túléltek a visszafoglalási ostromot 1686-ban, majd a város tulajdonába kerültek. A 18. század folyamán, egészen az 1830-as évek elejére tehető lebontásáig a keleti tömbben mészárszékek, az ún. „nyolc székek” működtek, a házak padlását pedig gabonátárolásra használták.¹⁵⁷ Budai és óbudai analógiáikhoz hasonlóan feltételezzük, hogy a 15. században még fából épült mészárszékeket – a budai és óbudai analógiáikhoz hasonlóan – a 16. század első harmadáig kőépületre cserélték és ezeknek tömbjét őrizték meg a visszafoglalási ostrom után a város tulajdonába került épületek.

PESTI MAGYAR MÉSZÁROS CÉH, SZENTERZSÉBET FALVI MÉSZÁRSZÉK

A pesti magyar céhről, illetve mészárszékeiről szintén elenyésző mennyiségű adat maradt fenn. Lényegében egy szék tulajdonosváltásairól szólnak a következő oklevelek. 1483-ban István litteratus, volt pesti bíró eladta mészárszékét 150 forintért, amely a magyar székek sorában állt „*in dicta civitate Pesthiensi inter macella Hungaricalia*”, és a Szt. Miklós ispotály, valamint Feyer Benedek birtokában lévő székek között volt megtalálható.¹⁵⁸ Vélhetően ugyanezt a széket vásárolta meg Bodó Mihály 1503-ban egy a Búzapiac utcájában álló kőházzal együtt.¹⁵⁹ A szék és a ház birtokjoga 1511-ben testvéreére Bodó Péterre szállt.¹⁶⁰ A mészárszékek városon belüli elhelyezkedéséről vall a következő oklevél. Néhai Hassy János a Nagy utcában „*in platea magna*” fekvő házának öröklése kapcsán említik a szomszédokat, köztük a magyar mészárszékeket is, amely a ház nyugati (Duna felőli) szomszédja: „*macellorum Hungarorum vulgo Magyarzeek*”.¹⁶¹ Lehetséges, hogy a mai Kígyó utca középső szakasza helyén húzódott a középkori Nagy utca. A 4. számú házat a 18. század elején *Markthaus*-ként határozták meg,¹⁶² amely mindenképpen kereskedelmi jellegű épületre utal. A piactér közvetlen közelsége megerősíti a feltételezést, hogy a magyar székek háza ezen a helyen állhatott.

Egy valószínűleg szintén faszervezetű mészárszékről kapunk hírt egy Pest déli külvárosának számító szentfálvai macellum kapcsán. Egy házat ad el tulajdonosa a hozzá kapcsolódó székkel együtt, amely „*in Zenthfalwa cum macello extra civitatem Pesthiensem*” áll.¹⁶³

Szintén nincs adatunk róla, de szinte biztosra vehető, hogy Pesten is állt vágóhíd. Helye – a budai és a felhévizi analógiákat figyelembe véve – a Duna partján, talán a kikötő és rév környékén lehetett.¹⁶⁴ Az ismert adatok alapján megkíséreltük térképre vetíteni a települések vágóhídjainak és mészárszékeinek elhelyezkedését (9. kép).

EGY NAGYSZABÁSÚ TERVRŐL

Végezetül meg kell említenünk még egy mészárszék-építési tervet is, amely a király halála és valószínűleg pénzügyi nehézségek miatt nem valósult meg. Heltai Gáspárnál olvashatunk ugyanis Mátyás király nagyszabású budai egyetemépítési tervéről, amelyben a tanításra alkalmas épületek mellett lakó- és gazdasági helyiségeket is emeltetett volna a tanulók kényelmére. „*Erre kedig a Duna mellé mészáros céhet akar vala szörzeni egy kenyérsütő utcával egyetembe, és abban egy nagy vásárt, melyet meg akar ajándékozni nagy szabadságokkal, hogy minden nap elég volna negyvenezer deáknak.*”¹⁶⁵ Az egyetem épületeit – bár nem teljesen a korabeli leírás szerint - de elkezdték építeni, ám a 15. században csak az alapfalak készültek el. A 16. században befejezett két monumentális épületet istállónak és tárháznak használták a 19. századi lebontásáig.¹⁶⁶

JEGYZETEK

1. Stadtrecht 172–173; Jogkönyv 494–495. (340–41. cikkelyek)
2. Ezúton szeretném megköszönni Spekner Enikő és Végh András kollégáimnak a történeti adatok értelmezésében és az oklevelek fordításában nyújtott kedves segítségét, valamint Csippán Péternek és Daróczi Szabó Lászlónak, hogy az állatokkal és állatcsontokkal kapcsolatos kérdéseimben mindig a rendelkezésemre álltak.
3. Bár a nagytestű állatokra utaló „*magni bous*” kifejezés néhányszor felbukkan az írott forrásokban, az ásatásokon feltárt csontok vizsgálata alapján ritkán fordulhattak csak elő. *Jankovich 1967*, 422–427.
4. *Radvánszky II. 3.*
5. Az idézett forrásokban használt ökor (herélt, betanított igavonó marha) szó helyett, valójában göbölyt kellene használni. A középkori marhatenyésztésről bővebben: *Paládi-Kovács 1993*, 86–95.
6. *Frecskay 266–267.*
7. *Bökönyi 1958*, 456–464; *Bökönyi 1963*, 396–409. Megjegyzendő azonban, hogy a publikációkban nincsenek leelőhelyenként elkülönítve a leletek. (Köszönöm Daróczi-Szabó Lászlónak, hogy erre a tényre felhívta a figyelmemet.) Tehát a csontok egy része nem köthető egyértelműen az udvar húsfogyasztásához, mivel a királyi palota több „ütemben” történt felépülése előtt a terület nagy része a polgárvároshoz tartozott.
8. *Bökönyi 1964*, 369–370; *Csippán 2004*, 201–202; *Matolcsi 1977*, 181–182; *Vörös 1992*, 230–231.
9. Árszabás 374.
10. A magyar szürke a 16. században a tejelő piros-tarka marha pedig a 19. században terjedt el Magyarországon területén. *Jankovich 1967*, 420; *Csippán 2009.*, 195–199.
11. *Lyublyanovics 2008*, 91; *Szabó 1950*, 190–193.
12. *Zimányi 1980*, 542.
13. *Györffy 1990*, 276–290; *Jankovich 1967*, 427–428.
14. *Györffy 1990*, 300–301. térkép
15. *Oláh 51.*
16. *Istvánffy 43.*
17. *Szerémi 308.*
18. *Ember 1988*, 501–530, 84–85. A szállítmányozók sok esetben nem adták meg foglalkozásukat a vámolgatás során, ám a bement adatok alapján a mészárosok (55), a kalmárok (30) és a vargák (20) vannak a legnagyobb számban.
19. *Takáts 1908*, 320–330; *Szabó 1950*, 181–187. A 16. század elején a marhahajtással foglalkozó hajdók, nem tévesztendő össze a későbbiekben felbukkanó katonáskodással foglalkozó hajdúkkal. Kétségtelen azonban, hogy erre az időszakra tehető a szó jelentésváltozása.
20. A hajdú szó türk-oguz-kipcsak eredetéről bővebben: *Ivanics 1995*, 391–402. Hangalakjának és jelentésének egyezősége miatt felmerül a lehetősége annak, hogy mind a magyarok, mind a kunok 'állathajtó' értelemben használták. Köszönöm B. Szabó Jánosnak, hogy a tanulmányra felhívta a figyelmemet.
21. CJH 611. (II. Ulászló 1498. évi d. 29. c. 5 §.)
22. *Szabó 1950*, 181; *Barta-Fekete Nagy 1973*, 142.
23. *Barta-Fekete Nagy 1973*, 161; *Kubinyi 2008*, 25, 53; DF 286057; *Kis–Petrik 2008*, 384–387. (17.sz.); *Bevilaqua 1931*, 107.
24. *Szerémi 332.*
25. *Takáts 1908*, 323–327.
26. *A Béres 1976*, 245–259.
27. *Pach 1968*, 882–883, 886–887; *Zimányi 1980*, 542–544.
28. *Oláh 66-67.*
29. *Oláh 74–75.*
30. *Ember 1988*, 82–85; (4. és 6. ábrák), 131–139; 574–575. (21. és 24. ábrák), 585–587.
31. *Tózsá-Rigó 2009*, 195.
32. *Takáts 1905/2*, 228.

33. *Takáts 1905/1*, 172–175.
34. *Kubinyi 1959*, 105; *Szabó 1950*, 189. *Thallóczy 190.*, 79.
35. CJH 579. (II. Ulászló 1495.d. 27–28.cz.); CJH 611. (II. Ulászló 1498.d. 29.sz.); CJH 613. (II. Ulászló 1498.d. 31.cz.); CJH 659. (II. Ulászló 1500.d. 23.cz.); CJH 689. (II. Ulászló 1504.d. 28 cz.); CJH 701. (II. Ulászló 1507.d. 10.cz.); CJH 737. (II. Ulászló 1514.d.66.cz.); CJH 787. (II. Lajos 1519.d. 34.cz.); CJH 827. (II. Lajos 1523.d. 58.cz.); CJH 831 (II. Lajos 1525.d. 8.cz.). *Szabó 1950*, 194–197.
36. *Ember 1988*, 18–28.
37. *Kubinyi 1959*, 105; *Kubinyi 1963*, 209; 150–151.j. DF 216692. CJH 689. (II. Ulászló 1504. évi d. 28 c.)
38. *Kubinyi 1994*, 8., 66.j.
39. *Bonfini 558*.
40. *Kubinyi 1963*, 209; 145. j; DF 242716.
41. *Kubinyi 1959*, 104; *Kubinyi 1967*, 248. DL 19436.
42. *Borsa 1943*, 53.
43. *Kropf 1900*, 90.
44. *Szerémi 55*.
45. *Istvánffy 43–44*. A székelyek „ökörsütés” nevű marhaadójáról bővebben: *Szádeczky 1927*, 36–40.
46. *Heltai 447–448*.
47. *Ember 1988*, 18–29.
48. *Kubinyi 1959*. 104.
49. *Kubinyi 1963*. 209; 76. és 145.j; *Kubinyi 1994a*. 10.
50. *Kubinyi 1994b*. 283.
51. *Kubinyi 1994b*. 276.
52. *Kubinyi 1967*, 260–261; Végh 2006, 276–277. Köszönöm Végh Andrásnak, hogy erre az összefüggésre felhívta a figyelmemet.
53. *Kubinyi 1994a*. 42; DL 22515.
54. *Szabó 1950*. 195; DF 25383.
55. *Kubinyi 1959*. 115; 117.j; *Kubinyi 1994*. 50.
56. *Kubinyi 1994a*. 9.
57. *Kubinyi 1967*, 266; *Kubinyi 1994*. 42.
58. *Kubinyi 2008*, 48. 177.j. DL 61985.
59. *Kubinyi 1963*, 209; 146.j. DL 16907; DL 16937; DL 16940.
60. *Kubinyi 1967*, 264.
61. *Szabó 1950*, 191. 57.j. DL 37986.
62. CJH 579. (II. Ulászló 1495. d. 28. cz.)
63. *Céhkönyv 232*. (fól. 63.v)
64. *Petrik 2008*, 230–232; DL 7716; *Müller 1969.*, 93; *Weisz 2001*, 1439. DL 40389; DL 64747; 18560. *Kubinyi 1994a*. 43; *Kubinyi 1974*. 13; 106;
65. *Kubinyi 1959*, 106; *Müller 1962*, 199.
66. *Szabó 1950*, 189. *Szamota 1891*, 94.
67. *Oláh 75*.
68. *Bevilaqua 1931*, 42–44; *Kis-Petrik 2008*, 345–347; DF 286053.
69. *Bevilaqua 1931*. 58–64; *Kis-Petrik 2008*, 352–361. DF 286050. (3, 5, 9. pontok).
70. *Bevilaqua 1931*, 624. (666. sz.), 698. (766. sz.) A budai és a pesti céh céhmesterei kéri a főispánt, hogy a szerdára tett marhavásárt helyezték vissza csütörtökre, mert a délvidékről felhajtott marhák csak csütörtök reggelre érkeznek meg egészségesen a városba, ellenkező esetben nagyon lesóványodnak.
71. A füves puszta, amelyen évszázadokig az országgyűléseket tartották, a középkori várostól északra kezdődött és hosszan elnyúlt a délkelet felé. A mai Budapest VI., VII., VIII., XIII és XIV. kerületeinek egy részére lokalizálható.
72. DL 106083/241.
73. *Rómer (1873)*, 48.
74. *Jankovich 1967*, 428. Az újkori vásárprivilegiumok a Budapest Fővárosi Levéltárban található BFL IV.1227. fond 1–11. jelzet alatt.

75. Keskeny Duna-ág keretezte Pestet a mai Nagykörút vonalában, melyet egyrészt védelmi vonalul, másrészt gazdasági okokból (zöldségeskertek locsolása miatt) fenntartottak a 19. századig.
76. *Holló 1994*, 17; 18–19; 25–26; 29–30; 34–35; 40–41; 42–43. Az újkori térképek még sokáig jelölik a marha- és lóvásár tereket, míg a 19. században helyükön létrejött az Újvásártér (ma Köztársaság tér) és a Szegényház tér (ma Rózsák tere). *Holló 1994*, 81–82.
77. *Kubinyi 2008*, 24. DF 286053; *Bevilaqua 1931*, 42–44; *Kis-Petrik 2008*. 345–347. (7. sz.)
78. Árszabás 374–375; Jogkönyv 365; 542. (95-96; 441. cikkely); Stadtrecht 97; 202.
79. *Bevilaqua 1931*, 61; *Kis-Petrik 2008*, 353. (5. pont); DF 286050.
80. *Matolesi 1977*, 183; *Bökönyi 1963*, 397–398.
81. *Bevilaqua 1931*, 60; *Kis-Petrik 2008*, 352. (3. pont)
82. *Frecskay 266*.
83. *Vörös 1992*, 232–236; *Vörös 2007*, 34–35; *Daróczy 2002*, 254–259.
84. *Daróczy-Csippán 2007*, 48–52.
85. Jogkönyv 372. (107. cikkely); Stadtrecht 102. DF 286056.
86. Ltsz. BTM KO 241; 51.2631; 51. 5037.
87. *Radvánszky II.* 62; 116; III. 59.
88. *Bevilaqua 1931*, 198–200.
89. *Kubinyi 2008*, 18–21.
90. DF 286056; DF 286057.
91. Stadtrecht 101. (106. cikkely); Jogkönyv 371.
92. *Kemény 375*.
93. *Kubinyi 2008*, 21–24; *Kis-Petrik 2008*, 352–362; DF 286050.
94. *Kubinyi 2008*, 28; 42–43; 47; Céhkönyv 227. (fol. 57.v.)
95. *Kubinyi 1964*, 158. 441.j; DL 46582. A kolostor egy részét 2002-ben sikerült feltárni. Az ásatásról bővebben: *Benda 2003*,
96. *Kubinyi 2008*, 26; 47.
97. Céhkönyv 221–222. (fol. 52.r)
98. Céhkönyv 302–303. (fol. 138.r; 139.v)
99. Céhkönyv 232. (fol. 63.v); *Bevilaqua 1931*, 176–177.
100. *Bevilaqua 1931*, 203.
101. *Baraczka 1966*, 267.
102. *Bevilaqua 1931*, 545–546. (518.sz.)
103. *Holló 2008*, 115–133.
104. *Kubinyi 2008*, 16–17.
105. Jogkönyv 371. (105. cikkely); Stadtrecht 101.
106. *Kubinyi 1994a*, 24; *Kubinyi 2008*, 28. Céhkönyv 220; 223; 232; 252.
107. *Kovachich 304–305*. Köszönöm Végh Andrásnak, hogy az adatra felhívta a figyelmemet.
108. *Kubinyi 2008*, 30; 326; *Bevilaqua 1931*, 155–156.
109. A konyhákról bővebben: *Benda 2012*, 34–35.
110. *Végh 2006*, 72.
111. Céhkönyv 224. (fol. 55.r.) Céhkönyv 305. (fol. 141. r.)
112. Stadtrecht 371. (106. cikkely); Stadtrecht 101–102.
113. *Kubinyi 1967*, 255–256; *Kubinyi 2008*, 31–36; *Végh 2008*, 62–71.
114. *Végh 2006*, 79; 181–185.
115. DL 15766.
116. *Végh 2006*, 79; 181–185; DL 17675.
117. Jogkönyv 391–392; Stadtrecht 113–115. (154. cikkely)
118. Az épületekről bővebben: *Benda 2011*, 266–267; *Benda 2012*, 24–30.
119. *Végh 2008*, 59.
120. „*Blasius Dragulya ad Sanctum P[etrum] penes mactellum [!]*. *Szakály – Szűcs 2005*, 77. (II/302.)
121. *Végh 2006*, 113.
122. *Végh 2008*, 62–71.

123. *Kubinyi 2005*, 24; 92.j; *Kubinyi 2008*, 38. 121.j. Kubinyi András a mai Vitéz utca középkori elődjét is elképzelhetőnek tartotta.
124. *Benda 2012*, 26.
125. *Végh 2008*, 69–70.
126. Jogkönyv 370–371. (105. cikkely); Stadtrecht 101.
127. *Végh 2008*, 58; DF 286050; DF 286056; DF 286057; A vágóhídról bővebben: *Benda 2012*, 26.
128. Céhkönyv 185. (fol. 3.v.); *Bevilaqua 1931*, 138.
129. *Végh 2006*, 279.
130. Céhkönyv 208. (fol. 37.v); *Kubinyi 2008*, 36–37.
131. *Végh 2006*, 58; 279.
132. *Végh 2006*, 79; DL 15196.
133. *Végh 2006*, 79; DL 73618.
134. *Dernschwam* 499.
135. *Cselebi* 278.
136. *Nagy 1971*, 94. (57. sz.)
137. *Kubinyi 1964.*, 108–109; DL 22618; DL 26166; DL 32685.
138. Mással is lehettek trágyadombok a városon kívül, melyeket valószínűleg higiéniai okokból létesítették. A Jogkönyvben két cikkelyt is találunk – sajnos szövegezés nélkül – a szemétfelügyelőről és a szemérről. Jogkönyv 500. (349; 350 cikkelyek), Stadtrecht 175. A logodi kapun kívüli szemétdombot említ Szerémi György is az 1536-évi Roggendorf-féle visszafoglalási ostrom leírásánál. Szerémi 261. Ezek a dombok részben az állatoknak a dunai révátkelés során a hajókban felhalmozódott, részben a városi utak tisztítása során és istállóknak tartott állatok trágyájának egy helyre hordásával keletkezettek.
139. *Kubinyi 1964*, 120; DL 24670.
140. DL 2725.
141. *Supka 1907*, 97–99.
142. *Kubinyi 1964*, 120; 159; 444.j. 161; DL 24667; DL 2931; DL 24667. *Szakály – Szűcs* 51. (I/367), 55 (I/492), 71. (II/118), 79. (II/342). Bár nagyon sok Mészáros vezetéknevű polgár fordul elő a forrásokban, a korszakban, az előnév már nem kötődött egyértelműen a mesterséghez. Ez okból csak a bizonyítottan mészárosként regisztrált lakosokat számítjuk ide. Kisebb anomáliák így is előfordulhatnak, hiszen például Farkas Péter felhővízi lakos 1505 és 1510 között beköltözött a váraljai Mészáros utcába.
143. DL 106083/824.
144. *Kis-Petrik 2008*, 345–347. (7.sz.); DF 286053.
145. *Fügedi 1959*, 13; 44. 29.j. DL 5812; DL 5813.
146. *Fügedi 1959*, 44. 29.j; *Bártfai 1935*, 113. (160. sz.); DF 283535.
147. *Bártfai 1935*, 108. (145. sz.); *Fügedi 1959*, 44. 29.j. DF 283525.
148. *Bártfai 1935*, 116-117. (169. sz.); DL 106031.
149. DL 106083/58.
150. *Bártfai 1935*, 90. (87. sz.); DL 6442. DL 9882; BTOE III/1 306. (592. sz.) DL 9721.; BTOE III/1 281. (540. sz.) DL 9721; BTOE III/1 303–304. (589. sz.)
151. *Sümeghy 1928*, 165–173. (104–107. sz.)
152. *Sümeghy 1928*, 180–182. (114. sz.)
153. Az épületről bővebben: *Benda 2012*, 32-33. A ház legvégső középkori átépítési periódusát kutatója Bertalan Vilmosné 1500 körülre tette, valamint az oklevelekben említett *domus apotecarium*-mal hozta kapcsolatba. Véleményével nem értünk egyet. *Bertalan 1997*. 323–325.
154. *Kovachich* 202. (88. sz.); 383–385. (411.sz); DF 283678/401-403. 412. sz; *Kelényi 1943*, 327–328; *Kubinyi 2008*, 48–49.
155. MOL Kancellária Levéltára A 57 Librii regii I. kötet, 94; (164.sz.). *Kelényi 1943*, 327–328; *Kubinyi 2008*, 48–49. Mind Kelényi Béla, mind Kubinyi András a német céh vitájaként értelmezi az oklevelet, bár az eredeti szövegben ez nincsen megemlítve. Véleményüket elfogadjuk.
156. A középkori Búzapiacra lásd: *Kubinyi 1974*, 14.
157. Az épületeket Bevilaqua-Borsodi Béla azonosította a középkori mészárszékekkel, bár ő a magyar céh házainak tartja az épületet. Véleményével részben egyetértünk. *Bevilaqua 1931*, 376., 428–429. A háztömb szerepel az 1686-ban készült N.M.de La Vigne-féle felmérésen, valamint több 18. századi

- térképen, olykor „Fleischbänke” felirattal: *Holló 1994*, 25–26., 29–30; *Fabó – Holló 2003*. I/14 kép, I/2 24. 836. sz. Újkori használatára és bontására: *Források 1971*. 40; 45.
158. DL 18799. *Rómer (1873)* 220–221.
159. *Rómer (1873)* 231–232.
160. DL 61985., *Rómer (1873)* 233–234.
161. DL 106083/849.
162. *Rómer (1873)* 132.
163. *Kubinyi 1974*. 21. 26.j. DL 19665.
164. A kikötő a mai Vigadó tér és Petőfi tér közötti Duna-parton húzódtott.
165. *Heltai 490*; *Feuerné 1973*, 375–379.
166. *Balogh 1966*, 150–151.

IRODALOM

Árszabás

Buda város árszabása II. Lajos korában (1522.)

Közli *Kemény Lajos, Történelmi Tár 1889*. 372–384.

Balogh 1966

Balogh Jolán: A művészet Mátyás király korában

Akadémia, Budapest, 1966.

Baracka 1966

Baracka István: A budai Nádasdy-ház számadása (1530. IX. 30 – 1531. I. 13.)

Tanulmányok Budapest Múltjából 17. 1966. 243–271.

Céhkönyv

A budai német mészárosok középkori céhkönyve (1496) 1500–1529 (1538, 1695)

In: A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevellei. *Források Budapest közép- és kora újkori történetéhez 1*. BFL – BTM Budapest, 2008. 175–327.

Bártfai 1935

Bártfai Szabó László: Óbuda egyházi intézményei a középkorban

Budapest, 1935.

Benda 2003

Benda Judit: Előzetes jelentés a budai középkori karmelita kolostor feltárásáról

Budapest Régiségei 37. 2003. 137–149.

Benda 2011

Benda Judit: A piactól az árucsarnokig. Kereskedelmi célra készült épületek a középkori Budán

Történelmi Szemle 53/2. 2001. 259–282.

Benda 2012

Benda Judit: A kereskedelem épületei a középkori Budán II. Mészárszékek háza, zsemlyeszékek háza, árucsarnok

Tanulmányok Budapest Múltjából 37. 23–58.

Bertalan 1997

Bertalan Vilmosné: Budapest, III. ker. Lajos u. 158. számú ház feltárása

Budapest Régiségei 31. 1977. 323–348.

Bevilaqua Borsody 1931

Bevilaqua Borsody Béla: A budai és pesti mészáros céhek ládáinak okiratai. I–II. Budapest, 1931.

Béres 1976

Béres András: A hortobágyi hídi vásár néprajza

In.: Vásártörténet, hídvásár. Hortobágyi Intéző Bizottság, Debrecen, 1976. 216–274.

Bonfini 1995, (1497)

Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei

ford: Kulcsár Péter. Balassi, Budapest, 1995.

Borsa 1943

Borsa Béla: Reneszánszkori ünnepek Budán

Tanulmányok Budapest Múltjából 10. 1943. 13–53.

Bökönyi 1958

Bökönyi Sándor: A budai várpalota ásatásának állatsontanyaga XIII–XVII. század

Budapest Régiségei 18. 1958. 455–486.

Bökönyi 1961

Bökönyi, Sándor: Die Haustiere in Ungarn im Mittelalter. Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa

Szerk: Belényesy Márta és Gunda Béla, Budapest, 1961.

Bökönyi 1963

Bökönyi Sándor: A budai várpalota ásatásának állatsontanyaga II.

Budapest Régiségei 20. 1963. 395–425.

Bökönyi 1964

Bökönyi Sándor: A budai várpalota ásatásának állatsontanyaga III.

Budapest Régiségei 21. 1964. 369–373.

CJH

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1526. évi törvényczikkek

Franklin, Budapest, 1899.

Cselebi 1985, (1680)

Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664

Fordította: *Karácson Imre*. Gondolat, Budapest, 1985.

Csippán 2004

Csippán Péter: 13–14. századi állatsontleletek a budai Szt. György tér délnyugati részéről

Budapest Régiségei 38. 2004. 201–205.

Csippán 2009

Csippán Péter: XVIII. századi szarvcsapleletek a budai Vízivárosból

In: Bartosiewicz, L.–Gál, E.–Kováts, I. szerk.: Csontvázak a szekrényben. Válogatott tanulmányok a Magyar Archaeozoológusok Visegrádi Találkozóinak anyagából 2002–2009., Budapest. 195–202.

Daróczi 2002

Daróczi-Szabó, László: Animal bones as indicators of kosher food refuse from 14th century AD Buda, Hungary.

In: 9th Conference ICAZ, Durham, August 2002. Behaviour Behind Bones. The zooarchaeology of ritual, religion, status and identity. Ed.: Sharyn Jones O'Day, Wim Van Neer and Anton Ervynck. Oxbow Books 252–261

Daróczi – Csippán 2007

Daróczi Szabó László – Csippán Péter: Újkori mézszárszék nyomai Debrecen belvárosából

A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai 2006. LXXIX. 2007. 43–57.

Dernschwam 1984 (1555?)

Dernschwam, Hans: Erdély Besztercebánya Törökországi útinapló

Közreadja: *Tardy Lajos.* Európa, Budapest, 1984.

Ember 1988

Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén

Akadémia, Budapest, 1988.

Fabó – Holló 2003

Fabó Beáta – Holló Szilvia Andrea: Budapest térképeinek katalógusa

I/1 kötet 1660–1873, I/2 kötet 1660–1873. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2003.

Fazekasné 1970

Fazekasné Scharle Ilona: A magyar vendéglátóipar szaknyelvének történetéből

A Magyar Vendéglátóipari Múzeum évkönyve 1970. 15–39.

Feuerné 1973

Feuerné Tóth Rózsa: A budai „Schola”: Mátyás és Chimenti Camicia reneszánsz ideálváros-negyed terve

Építés-Építészettudomány 1973. 5/2–3. 373–385.

Források 1971

Források Budapest Múltjából 1. Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez 1686–1873. Szerk: *Bácskay*

Vera, Budapest, 1971.

Frecskay 1912

Frecskay János: Mesterségek szótára

(reprint), Budapest, 2001.

Fügedi 1959

Fügedi Erik: Topográfia és városi fejlődés a középkori Óbudán

Tanulmányok Budapest Múltjából 13. 1959. 7–56.

Géra – Kis 2008

Géra Eleonóra – Kis Péter: A budai mészárosok 1512. és 1696. évi privilégiumai

In: A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei. Források Budapest közép- és kora újkorai történetéhez 1. BFL – BTM Budapest, 2008. 339–421.

Györffy 1990

Györffy György: A magyarországi kun társadalom a XIII–XIV. században. (A kunok feudalizálódása)

In.: A magyarság keleti elemei. Gondolat, Budapest, 1990. 274–304.

Heltai 1981, (1575?)

Heltai Gáspár: Krónika az magyaroknak dolgairól

Sajtó alá rendezte: *Kulcsár Margit,* Magyar Helikon 1981.

Holló 1994

Holló Szilvia: Budapest régi térképeken 1686–1896

Officina Nova, Budapest, 1994.

Holló 2008

Holló Szilvia Andrea: Mészárosok és pékek a budai Vízivárosban

Acta Papensia 8. 2008/3–4. 115–148.

Istvánffy 1962, (1613)

Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből

Helikon, Budapest, 1962.

Ivanics 1995

Ivanics, Mária: Anmerkungen zur Etimologie hajdú „Hieduck”

Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungarie, Tomus 48:3, 1995, 391–403.

Jankovich 1967

Jankovich Miklós: Adalékok a magyar szarvasmarha eredetének és hasznosításának kérdéséhez

Agrártörténeti Szemle 1967/3–4. 420–430.

Jogkönyv

Buda város jogkönyve II.

Ford: *Schmidt József*, Szeged, 2001.

Kelényi 1943

Kelényi B. Ottó: Iparosok és kereskedők Budán és Pesten a középkorban

Budapest Régiségei 13. 1943. 321–334.

Kis – Petrik 2008

Kis Péter – Petrik Iván: A budai német mészárosok céhének középkori oklevelei (1235/1270–1519)

In: A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei. Források Budapest közép- és korai újkori történetéhez 1. BFL – BTM Budapest, 2008. 329–389.

Kovachich 1799

Kovachich, Martinus Georgius: Formulae solennes styli

Pest, 1799.

Kropf 1900

Kropf Lajos: Magyar ökrök Ausztriában 1493

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1900/2. 90.

Kubinyi 1959

Kubinyi András: Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban

Budapest Régiségei 19. 1959. 99–119.

Kubinyi 1963

Kubinyi András: A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. század végén

Tanulmányok Budapest Múltjából 15. 1963. 189–226.

Kubinyi 1964

Kubinyi András: Budafelhevíz topográfiája és gazdasági fejlődése

Tanulmányok Budapest Múltjából 16. 1964. 85–180.

Kubinyi 1967

Kubinyi András: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban

Levéltári Közlemények 37. 1967. 227–291.

Kubinyi 1994a

Kubinyi András: Buda és Pest kereskedelme a 15–16. században

Történelmi Szemle 36. 1994/1–2 1–52.

Kubinyi 1994b

Kubinyi András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus

In: Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk: Pamer Nóra, OMMH 1994. 263–283.

Kubinyi 2005

Kubinyi András: A várnegyed és környéke középkori helyrajza

In: Szakály Ferenc – Szücs Jenő: Budai bortizedjegyzék a 16. század első harmadából

História – MTA TTI, Budapest, 2005. 11–33.

Kubinyi 2008

Kubinyi András: A középkori budai mészárosceh

in: A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei, Források Budapest közép- és korai történetéhez I. szerk: *Kenyeres István*, Budapest Főváros Levéltára – Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2008. 15–55.

Kuzsinszky 1890

Kuzsinszky Bálint: Az aquincumi ásatások 1882–1884 és 1889.

Budapest Régiségei 2. 1890. 77–160.

Lyublyanovics 2008

Lyublyanovics Kyra: Városi állattartás a középkorban

In.: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet szerk.: Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2008. 95–98.

Meyer 1909

Meyer, Theodor: Der auswärtige Handel des Herzogtums Österreich im Mittelalter

Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, 1909.

Matolcsi 1977

Matolcsi János: A budai királyi palota északi előudvarában feltárt XIV–XV. századi állatsontok

Budapest Régiségei 24/3 1977. 179–198.

Müller 1962

Müller, Karl Otto: Welthandelsbräuche. Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit. V. kötet, Stuttgart 1934. (Wiesbaden 1969.)

Nagy 1971

Nagy Lajos: A budai vár topográfiája a XVII. század végén

Tanulmányok Budapest Múltjából 18. 1971. 81–119.

Nyerges-Bartosiewicz 2006

Nyerges Éva Ágnes – Bartosiewicz László: Szentkirály állattartása a középkori régészeti állattani adatok tükrében

Studia Caroliensia 2006/3–4. 331–352.

Oláh 1985, (1573)

Oláh Miklós: Hungária

(szerk. *Szigethy Gábor*, ford: *Németh Béla*) Magvető, Budapest, 1985.

Pach 1968

Pach Zsigmond Pál: A nemzetközi kereskedelmi útvonalak XV–XVI. századi áthelyeződésének kérdéséhez

Századok 1968. 102/5–6. 863–896.

Paládi-Kovács 1993

Paládi-Kovács Attila: A magyarországi állattartó kultúra korszakai

MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1993.

Petrik 2008

Petrik Iván: A nyulak szigeti apácamonostor vámkonfliktusai Budával és Pesttel

URBS Magyar Városthörténeti Évkönyv III. 227–248.

Rómer (1873)

Rómer Flóris: A régi Pest

Eggenberger, Budapest, 1873. (Reprint 1988.)

Rosta 2009

Rosta Szabolcs: Új eredmények a kunok Duna-Tisza közti szállásterületének kutatásában
In.: „Kun-kép” a magyarországi kunok hagyatéka. Kiskunfélegyháza, 2009. 175–216.

Supka 1907

Supka Géza: A Budafelrhévízi Szentháromság-templom
Archaeologiai Értesítő 27/2. 1907. 97–119.

Szabó 1950

Szabó István: A hajdúk 1514-ben
Századok 84/XX 1950. 178–198.

Szakály – Szűcs 2005

Szakály Ferenc – Szűcs Jenő: Budai bortizedjegyzék a 16. század első harmadából
História – MTA TTI, Budapest, 2005.

Szamota 1891

Szamota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. Budapest, 1891.

Szádeczky Kardoss Lajos: A Székely Nemzet története és alkotmánya
Budapest, 1927.

elérhető digitalizált változata:http://szekelyivadokok.tripod.com/szekely_tortenelem.pdf

Szerémi 1979, (1547)

Szerémi György: Magyarország romlásáról
Szépirodalmi, Budapest, 1979.

Szűcs 1955

Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon
Művelt Nép, Budapest, 1955.

Takáts 1905/1

Takáts Sándor: Passau városa és a magyar marha-árak
Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1905. 172–175.

Takáts 1905/2

Takáts Sándor: Az auspitz (pusztapécsi) magyar marhavásárok régi kiváltságlevelei
Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1905. 228–232.

Takáts 1908

Takáts Sándor: Hajdú, haramia és martalócz
Akadémiai Értesítő 1908. 320–333.

Thallóczy 1900

Thallóczy Lajos: Középkori gazdaságtörténeti adatok Nürnberg levéltáraiból
Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1900. 76–81.

Végh 2006

Végh András: Buda város középkori helyrajza I.
Monumenta Historica Budapestinensia XV–XVI., BTM, Budapest, 2006.

Végh 2008

Végh András: A budai német mészárosok céhkönyvének helyrajzi vonatkozásai
in: A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei, Források Budapest közép- és kora
újkori történetéhez I. szerk: Kenyeres István, Budapest Főváros Levéltára – Budapesti Történeti Múzeum,
Budapest, 2008. 57–72.

Vörös 1992

Vörös István: Egy 15. századi budavári ház állatsontleletei. A budavári középkori piacok húsellátása a csontleletek alapján

Communicationes Archaeologicae Hungariae 1992. 227–239.

Vörös 2007

Vörös István: Egy archaeozoológiai rekonstrukciós módszer: állatsont maradványok Kretzoi-féle felosztása

Archeometriai Műhely 2007/1 31–36.

Zimányi 1980

Zimányi Vera: Gazdaság és társadalmi fejlődés Mohácstól a 16. század végéig
Századok 114. 1980/4. 511–574.

JUDIT BENDA

CATTLE TRADE AND BUTCHERIES IN LATE MEDIEVAL BUDA, PEST, ÓBUDA

ABSTRACT

In medieval towns the slaughtering and selling livestock (cattle, goat, sheep, large fish) was the job of the butcher. The association of the Hungarian word *mészáros* with beef probably owes to the fact that in the Middle Ages the most popular and most frequently eaten meat was beef. Below a brief summary is attempted of the “journey” of the cattle to the butcheries of the three towns (Buda, Pest, Óbuda) with emphasis on meat trade and the places of selling.

In medieval trade the greatest amount of livestock in meat trade was that of a beef cattle, so hereafter cattle means store cattle (in medieval Hungarian *göböly*, *gebewl*). In return for military service the Hungarian kings granted privileges to various ethnic groups settled in the country: the king (or palatine) was directly their judge and they only paid tax to the ruler. For a coronation, royal wedding and birth of the first male offspring the Cumans, Jazygians, Székelys were obliged to “pay” an ox by each household. The cattle driven to Pest were in part from the region populated by Cumans and Jazygians (Danube-Tisza interfluvium) and in part from Székely villages (Transylvania).

Customs registers include many entries of butchers and serfs droving cattle, horses, sheep on foot to foreign markets. The drovers (*bubuculus*, *heitok*, *ochsentreiber*) – called *hajdok* [lit. drover] in contemporary Hungarian – became later mercenaries in the 16th century.

The volume of the thriving cattle export of the 15th century further increased in the next two centuries. The herds purchased around the Transylvanian and Great Plain market towns were sold at the national markets (Pest, Fehérvár, Debrecen, Szeged) or in frontier markets (Szered, Sempte, Galgóc). The cattle driven further toward Vienna or Auspitz (Moravia) often arrived as far as Regensburg, Nuremberg, Augsburg or those headed for Venice were driven further in Italy.

The motor behind the 15th century boost in cattle trade was the king himself and his agents. The rulers (Sigismund of Luxemburg, Matthias Corvinus) who acquired a large volume of beef cattle for free from the tax of Cumans and Székelys converted its exchange-value partly for diplomatic “expenses” and partly for provisions for their court. The lucrativeness of cattle trade naturally had an appeal to others, too, including several ecclesiastic and secular dignitaries and town judges going in for livestock trade at the end of the century. Later, ambitious serfs and affluent merchants also joined in, extending the business with other goods as well. They usually made barter transactions, buying cloth for cattle in most cases.

Hans Paumgarten wrote in 1506 about the famous livestock markets of Pest where lots of horses, slaughter cattle, draft cattle and sheep were sold. During the annual markets the squares and broad streets of a town were used. The livestock market presumably held at the same time was at first located at the edge of the town and when the town wall had been built, outside the walls (as it needed much space, was dangerous and left much dung).

The butchers (carnifex, fleischhacker, Metzger, mezarws) chiefly slaughtered cattle. The cattle was killed by the slaughterman (Bruckknecht) or master in the slaughter-house/shambles and the shop-assistant (Bankknecht) or master sold fresh meat at the butchery. There were Hungarian and German guilds in Buda and in Pest, while in Óbuda there was only a Hungarian butchers' guild. Most information survives of the work of German butchers in Buda, for the guild documents together with the guild book were taken along by the masters fleeing from Buda in 1529. Wall research at today's No. 18-20 Tárnok street has revealed architectural details on the basis of which the building can be hypothesized to have probably been the German guild's butchery. At the turn of the 15th and 16th centuries another building was also erected to keep pace with flourishing cattle export and growing urban demand. In the survey drawings of 1686 (Hay, de La Vigne) a narrow building of identical length to the mentioned house can be seen, which was shortly afterwards pulled down. About the suburban butchery there is only a single data: it is unknown if it was a stone or wood building on the market place then called the Small Market (Kyswasar). The headquarters of the Hungarian guild was on the edge of the Saturday Market (area bounded by today's Kapisztrán square, Úri and Országház streets) south of St Mary Magdalen's church. As lots of butchers lived in Felhévíz [upper hot springs] area, probably there was a row of butcher's shops there, presumably on the periphery of the market-place as analogies suggest. No trace of them has so far been found by archeologists. Sources about Óbuda all refer to butchers' stalls in the market-place. In the one-time square there is a long, two-storey building parallel with the street (today 158, Lajos street), whose layout and looks satisfy the "requirements". The butcheries of the Pest German guild is located "in the mid-town". The middle of the medieval town was the area delimited by today's Pesti Barnabás street, Ferenciek tere, Nyáry Pál street. The two buildings of equal size and layout to the Buda butchery centre can be found here in what was later Hal [fish] square presumably in place of the medieval Búza [wheat] market. It is possible that the medieval Nagy [Great] street was in the middle section of today's Kígyó street; the building at no. 4 Nagy street was defined as Markthaus in the early 18th century, undoubtedly alluding to some commercial function. The immediate vicinity of the market place confirms the assumption that the butchery of the Hungarian guild was at this location.

The shambles of Buda (wagohyd, slachpucken) was next to the butchers' dwelling houses in the lower town on the shore of the Danube, next to the harbor. The shambles of Felhévíz was in the medieval market-place in the harbor which used to be somewhere at the Buda head of Margit bridge. Though undocumented, a shambles in Óbuda is also presumed. On the basis of analogies it was probably next to the medieval ferry, around the head of Árpád Bridge. Though equally undocumented, a shambles in Pest is almost certain to have been, on the Danube bank, perhaps around the harbor and the ferry.

Relying on the available data we tried to locate the slaughter-houses and butcher's shops of the three towns on the map.